

Treball de Fi de Grau

Títol

La representació gràfica de la dona
esportista a la premsa catalana
(1920 - 1979)

Autoria

Pau Bartolí Santos

Professorat tutor

Carme Ferré-Pavia

Grau

Comunicació Audiovisual	
Periodisme	X
Publicitat i Relacions Públiques	
Comunicació Interactiva	
Comunicació de les Organitzacions	

Tipus de TFG

Projecte	
Recerca	X

Data

Del 10 al 13 de juny de 2025	X
De l'1 al 2 de setembre de 2025	

Full resum del TFG

Títol del Treball Fi de Grau:

Català:	La representació gràfica de la dona esportista a la premsa catalana (1920 - 1979)		
Castellà:	La representación gráfica de la mujer deportista en la prensa catalana (1920 - 1979)		
Anglès:	The graphic representation of sportswomen in the Catalan press (1920 - 1979)		
Autoria:	Pau Bartolí Santos		
Professorat tutor:	Carme Ferré-Pavia		
Curs:	2024/25	Grau:	Comunicació Audiovisual
			Periodisme
			Publicitat i Relacions Públiques
			Comunicació Interactiva
			Comunicació de les Organitzacions

Paraules clau

Català:	Dona esportista, esport femení, premsa esportiva, estereotips de gènere, representació mediàtica.
Castellà:	Mujer deportista, deporte femenino, prensa deportiva, estereotipos de género, representación mediática.
Anglès:	Sportswomen, women's sports, sport press, gender stereotypes, media representation.

Resum del Treball Fi de Grau

Català:	Aquest treball analitza la representació gràfica de la dona esportista a la premsa catalana entre 1920 i 1979. Mitjançant una anàlisi quantitativa i qualitativa de 744 imatges, s'examina com s'ha construït el relat visual de les esportistes a través de criteris com la visibilitat, els estereotips, la sexualització o la jerarquia. L'estudi aporta una mirada històrica i de gènere sobre la configuració simbòlica de la dona en l'esport, posant en relleu les desigualtats persistents i la lenta transformació dels imaginaris mediàtics.
Castellà:	Este trabajo analiza la representación gráfica de la mujer deportista en la prensa catalana entre 1920 y 1979. A través de un análisis cuantitativo y cualitativo de 744 imágenes, se estudia cómo se ha construido el relato visual de las deportistas en torno a la visibilidad, los estereotipos, la sexualización o la jerarquía. El estudio ofrece una mirada histórica y de género sobre la configuración simbólica de la mujer en el deporte, evidenciando desigualdades persistentes y la lenta transformación de los imaginarios mediáticos.
Anglès:	This study analyzes the graphic representation of female athletes in Catalan press from 1920 to 1979. Through a quantitative and qualitative analysis of 744 images, it examines how the visual narrative of sportswomen was built around aspects such as visibility, stereotypes, sexualization, and hierarchy. The research provides a historical and gendered perspective on the symbolic construction of women in sport, highlighting persistent inequalities and the slow evolution of media portrayals.

Índex

1. Introducció	5
2. Marc teòric	7
2.1. Història de l'esport femení a Espanya (1920-1980)	7
2.1.1. L'esport femení a principis del segle XX	7
2.1.2. L'esport femení als anys 20	8
2.1.3. L'esport femení en la Segona República	9
2.1.4. L'esport femení durant el Franquisme	11
2.1.5. L'esport femení en la Transició democràtica	13
2.2. Perspectiva de gènere en els mitjans de comunicació	15
2.2.1. Els mitjans com a instruments de construcció de rols de gènere .	15
2.2.2. La construcció de l'esport com a espai masculinitzat	16
2.2.3. La representació estereotipada de la dona esportista	18
2.2.4. La invisibilització de la dona esportista	20
2.3. Evolució de la cobertura mediàtica de l'esport femení a Espanya	21
2.3.1. Anys 20	21
2.3.2. Segona República	24
2.3.3. Franquisme	25
2.3.4. Transició democràtica	27
3. Disseny metodològic	29
3.1. Objectius específics	29
3.2. Eina de recerca	30
3.3. Cronologia i mostra	32
3.4. Limitacions	36
4. Resultats	37
4.1. Dictadura de Primo de Rivera (1920-1930)	37
4.1.1. Localització i jerarquia	37
4.1.2. Esports representats i context de la pràctica	40
4.1.3. Enfocament de la dona esportista	42
4.2. Segona República (1931-1936)	46
4.2.1. Localització i jerarquia	46

4.2.2. Esports representats i context de la pràctica	48
4.2.3. Enfocament de la dona esportista	50
4.3. Franquisme (1939-1975)	54
4.3.1. Localització i jerarquia	54
4.3.2. Esports representats i context de la pràctica	56
4.3.3. Enfocament de la dona esportista	59
4.4. Transició democràtica (1975-1980)	64
4.4.1. Localització i jerarquia	64
4.4.2. Esports representats i context de la pràctica	66
4.4.3. Enfocament de la dona esportista	68
4.5. Evolució històrica	74
4.5.1. Localització i jerarquia	74
4.5.2. Esports representats i context de la pràctica	76
4.5.3. Enfocament de la dona esportista	78
5. Conclusions	81
6. Referències	91

1. Introducció

En els darrers anys l'esport femení ha experimentat un creixement substancial tant en nombre de practicants com en reconeixement institucional i social. L'exemple més clar és el del futbol. Segons l'Informe esportiu de la Federació Catalana de Futbol, el futbol i el futbol sala femení han assolit màxims històrics en aquest 2025. Pel que fa als clubs, hi ha 1.427 entitats femenines federades, 941 més que fa deu anys, el que suposa un increment del 194% en una dècada. D'altra banda, fins a 24.432 jugadores estan federades, un 50% més que el 2016 (FCF, 2025).

De la mateixa manera, cada cop són més les dones que arriben a l'elit esportiva i que aconsegueixen una major presència als mitjans de comunicació. D'acord amb l'estudi sobre la visibilitat de les esportistes (Apple Tree i Rebold, 2025) en aquesta dècada la presència de l'esport femení als mitjans de comunicació ha registrat un augment significatiu fins al 25% del total de la cobertura esportiva l'any 2024, xifra que suposa un increment del 15% respecte al 2021 a l'Estat espanyol. Tot i això, aquestes dades evidencien la persistència de la desigualtat de gènere en la cobertura mediàtica, ja que les competicions femenines continuen estant en un segon pla.

En qualsevol cas, aquest avenç contrasta amb una llarga trajectòria d'invisibilització, desigualtat i presència d'estereotips que han marcat històricament la representació de la dona en l'àmbit esportiu. Tradicionalment, l'esport ha estat construït socialment com un espai eminentment masculí, associat a valors com la força, la competitivitat o l'agressivitat. Per contra, les dones han estat excloses del món esportiu tant en la seva pràctica com en la seva representació. En aquest sentit, la premsa ha tingut gran part de la responsabilitat en la reproducció d'aquest imaginari, actuant com a altaveu d'una cultura esportiva androcèntrica que visibilitza i legitima els èxits dels homes, mentre oculta, cosifica o estereotipa les dones esportistes, la qual cosa contribueix a perpetuar la desigualtat de gènere en l'esport.

És en aquest marc que el present treball es proposa analitzar com s'ha construït la imatge de la dona esportista al llarg del temps, tot centrant-se en l'evolució de la

seva representació gràfica a la premsa catalana entre 1920 i 1979, un període marcat per grans canvis polítics i socials: des de la dictadura de Primo de Rivera, passant per la Segona República i el Franquisme, fins a arribar a la Transició democràtica.

Així, l'estudi esdevé d'especial importància, ja que aborda una àrea poc explorada, especialment en l'àmbit català, la qual cosa converteix aquesta recerca en una oportunitat per contribuir a la reconstrucció històrica de la imatge de la dona esportista en els mitjans de comunicació del país. En aquest sentit, cal destacar l'escassetat d'investigacions que aborden aquesta temàtica des d'una perspectiva històrica que abasti un període de 60 anys i que analitzi diferents etapes de la història contemporània de Catalunya i Espanya. Per tant, examinar com s'ha representat aquesta figura al llarg del segle XX permet entendre l'evolució del discurs mediàtic en relació al context social i polític de cada etapa.

A més, el treball aporta una perspectiva de gènere als estudis mediàtics, en analitzar de quina manera els mitjans han reproduït els estereotips sexistes vinculats a la feminitat, la bellesa o la sexualització, i com aquests discursos s'han anat transformant al llarg del temps. L'estudi cobreix un ampli període històric (1920-1979) i ho fa utilitzant categories analítiques específiques com la visibilitat, el rol atribuït o la cosificació, fet que permet obtenir una visió global i detallada del paper que han tingut les esportistes en els mitjans.

Aquest treball adopta un enfocament històric, social i de gènere, i se centra en la representació gràfica de les dones esportistes a la premsa catalana entre 1920 i 1979, concretament, en revistes eminentment gràfiques o amb una elevada presència de fotografies. L'estudi de revistes i no de diaris afegeix al treball més originalitat, ja que en la història de la premsa han estat un format de mitjà menys estudiat. D'altra banda, s'aborda la construcció simbòlica de la imatge femenina dins l'àmbit esportiu a partir d'una perspectiva crítica que reconeix el paper dels mitjans com a agents reproductors de rols i estereotips de gènere. Així mateix, es pretén aportar una mirada que visibilitzi les desigualtats històriques i les formes de representació que han configurat la percepció social de les dones esportistes.

2. Marc teòric

2.1. Història de l'esport femení a Espanya (1920-1980)

2.1.1. L'esport femení a principis del segle XX

A començaments del segle XX la pràctica esportiva femenina a Espanya era gairebé inexistent. L'activitat física de les dones quedava restringida a una minoria de *senyoretes* de l'alta societat que participava en esports de caràcter elitista i individual, com l'equitació, el tenis, l'esquí, el ciclisme en el seu vessant més lúdic o l'excursionisme, freqüentment sota la supervisió o l'acompanyament masculí (Torrebadella, 2016). Aquestes disciplines practicades per les dones no estaven dotades de l'esperit esportiu actual, sinó que la seva finalitat era la reunió social (García, 2015).

Aquesta tendència s'emmarca dins d'una societat patriarcal que restringia l'accés de les dones a molts àmbits socials, com l'ensenyament o els alts càrrecs de les institucions públiques i, per tant, també a l'esport. A més, la cultura, influïda pels valors catòlics, associava el cos femení amb el pecat, fet que dificultava la seva exposició pública i la participació en activitats físiques (Santacana, 2006). Paral·lelament, ni la ciència mèdica ni la societat civil estaven d'acord amb la figura de la dona esportista. La pràctica esportiva no es considerava adequada per a la salut femenina i es veia amb recel el model de dona decidida, segura i independent que l'esport podia afavorir (García Bonafé, 1992).

Tot i això, una petita part de la societat va començar a veure amb bons ulls que les dones practiquessin determinats esports, sempre que no fossin excessivament competitius ni contradiguessin les suposades limitacions fisiològiques femenines. La pràctica esportiva femenina es justificava des d'un discurs higienista i utilitari, orientat a millorar la salut de les dones com a futures mares (García Bonafé, 1992).

Així doncs, la incorporació de les dones a la pràctica esportiva va ser lenta i va estar condicionada per motius socials i culturals que limitaven la seva participació a determinats contextos que no qüestionaven l'ordre patriarcal establert, amb una clara prioritització d'aquelles disciplines en què no es produïa contacte físic entre les participants.

2.1.2. L'esport femení en els anys 20

Durant els anys vint el desenvolupament de l'esport femení a Espanya va estar condicionat per un context social marcat per la tensió entre tradició i modernitat. En aquest període, la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), de caràcter autoritari, corporativista i nacionalista, projectava un ideal femení fonamentat en la moral catòlica i el paper domèstic de la dona com a pilar de la família i de la nació (Rubio, 2023). Aquest model conservador xocava amb l'emergent figura de la dona moderna, més autònoma i present en l'espai públic, la qual trobava en l'esport una via d'empoderament personal. Aquesta tendència anomenada "feminisme esportiu" era vista com una amenaça als valors tradicionals i a l'hegemonia masculina (Torrebadella, 2016).

En aquell moment el debat sobre l'esport femení es dividia en tres nivells: l'espectacle esportiu, el pràctic i el moral. El primer considerava adequat que les dones assistissin com a espectadores, ja que la seva presència embellia els esdeveniments. Pel que fa a la pràctica, només es veien com a acceptables activitats com el ball, el golf, el tenis, la natació i la gimnàstica. Finalment, el tercer posava en dubte que l'esport fos compatible amb els ideals tradicionals de bellesa i feminitat (Pujadas i Santacana, 1994).

Malgrat això, segons apunta García (2015), en aquesta dècada, arran de la Revolució d'Octubre de 1917, es va produir als països europeus una lluita per a l'emancipació de la dona que va fer sorgir un nou estereotip femení i que va provocar una dinamització i comoditat de la moda. Tot plegat va facilitar una presència més nombrosa de les dones en l'àmbit esportiu.

A Espanya la necessitat d'integrar les dones a la pràctica esportiva es va justificar a través del discurs regeneracionista. Així doncs, no es promovia per una qüestió d'igualtat, sinó per millorar la salut de les mares i així enfortir la *raça*. A més, tal com afirma Santacana (2006), la incorporació de la dona al món de l'esport també s'emmarca en el debat sobre la democratització de la pràctica esportiva. En aquest sentit, l'accés de la dona a aquest àmbit anava estretament lligat a la demanda que l'esport fos accessible per a tota la societat, i no només per a les classes altes.

En qualsevol cas, la dona espanyola moderna dels anys vint va trencar amb el model tradicional del segle XIX i va adoptar un nou estil inspirat en figures modernes europees i americanes, com la *garçonne* o la *flapper*. Ara bé, aquest nou model es va estendre principalment entre les dones urbanes de classe mitjana i alta (García, 2015).

A partir de 1924 l'esport femení comença a guanyar més visibilitat, especialment arran de la participació de dues dones catalanes, Rosa Torres i Lilí Álvarez, als Jocs Olímpics de París, que havien ampliat les proves en què podien participar les dones (García Bonafé, 1992). A partir de 1925 es va produir un creixement esportiu gràcies a l'augment de les entitats esportives, sobretot en les ciutats. En aquest context, Barcelona es va convertir en el centre neuràlgic de la renovació esportiva femenina, influenciada per corrents europeus com el *sokolisme*, que promovia la pràctica física per a tota la societat, incloent-hi les dones (García, 2015).

L'any 1928 marcà un punt d'inflexió amb la fundació del Club Femení d'Esports a Barcelona, una de les associacions que més van impulsar l'esport entre les dones. Aquest espai recollia les demandes de les dones que sol·licitaven el seu accés a les pràctiques físiques. L'entitat estava formada per joves de classe mitjana i de sectors populars, que perseguïen una concepció integral de la dona, defensant una figura femenina plenament integrada en tots els àmbits de la societat. Com a reacció, les seves integrants van ser criticades, ja que suposaven una amenaça per a la feminitat i l'ordre patriarcal establert (García, 2015; Santacana, 2006).

Per tant, el debat sobre la conveniència de l'esport per a les dones seguia viu. Tal com apunta Santacana (2006), molts discursos insistien en els perills que podia comportar l'activitat física sobre la salut de les dones, en especial en aquelles que havien de ser mares. Per això, només s'aprovaven certes pràctiques esportives com la natació, el tenis, el bàsquet o l'hoquei, i sovint en equips mixts, dificultant la normalització de la pràctica esportiva de la dona.

2.1.3. L'esport femení en la Segona República

En la Segona República (1931-1936) es va donar un context sociopolític favorable per a la incorporació de les dones a l'esfera pública, incloent-hi l'esport. Aquest

període va estar marcat per reformes legals com el dret al vot per a les dones, el divorci i, a Catalunya, l'avortament, que van afavorir la modernització de l'estat i van significar un avenç pel reconeixement dels drets de les dones. De fet, la Constitució de 1931 consagrava la igualtat entre homes i dones davant la llei. A més, el dret a la llibertat d'associació va estimular l'aparició d'un nou entramat associatiu popular que va propiciar un escenari de permissivitat major en un context de creixement de l'esport de masses (García, 2015; Pujadas, 2013).

En aquest marc de canvi i d'alliberació social de la dona, l'esport femení va començar a tenir més visibilitat i, segons García (2015), l'augment de dones esportistes va ser extraordinari. Tot i això, Santacana (2006) apunta que aquest avenç va ser lent, encara que els progressos en aquesta etapa van obrir noves perspectives i la participació de les dones en la pràctica esportiva va començar a normalitzar-se. Això es plasma en el creixement de l'associacionisme femení que es posa de manifest en l'increment de seccions de clubs tradicionals, l'aparició de clubs femenins d'esports com l'esmentat Club Femení d'Esports, que va amplificar les seves reivindicacions, o Las Legionarias de la Salud, i l'augment de seccions femenines de les organitzacions de l'esport universitari (Pujadas, 2013). A Catalunya la incorporació de les dones a la pràctica esportiva va ser més evident gràcies a l'aparició de molts clubs modestos d'origen variat que van teixir una xarxa associativa heterogènia (Pujadas i Santacana, 1995).

No obstant això, el creixement de l'esport femení no es va estendre de manera uniforme arreu del territori ni entre totes les capes socials, sinó que es va concentrar en les grans capitals de província i les ciutats mitjanes i, principalment, en joves de classes burgeses, professionals o universitàries i, en menor mesura, entre les classes populars (Pujadas, 2013). En canvi, en les zones rurals, la majoria de les dones continuaven vinculades a les tasques de la llar.

En aquest període era habitual que les dones esportistes participessin en diferents disciplines, com és el cas de les atletes Carme Sugrañes i Blay, Anna Maria Martínez Sagi o Maria Morros i Navarro (Arxiu Nacional de Catalunya, 2024). A més, Torredadella (2016) apunta que es va produir una institucionalització de l'esport femení en modalitats d'equip com l'hoquei, el bàsquet o l'handbol. Fins i tot, van

incorporar-se en àmbits com l'esgrima o l'aeronàutica. No obstant això, la natació va ser l'esport més practicat, seguit del tenis (Sentamans, 2010). L'excepció era el futbol, un espai força masculinitat, on la dona no va aconseguir una participació efectiva.

Tot i els esmentats avenços, l'esport femení es va topar amb nombrosos obstacles derivats de la cultura patriarcal com els discursos mèdics i científics de l'època, basats en la desigualtat fisiològica entre els sexes, i als prejudicis socials, especialment en el cas de les dones de classe mitjana (Torrebadella, 2016). L'educació imposava rols oposats per a homes i dones, associant l'esport a valors com la força i la competitivitat, mentre que a les dones se'ls inculcava la submissió i la delicadesa, fet que dificultava la seva integració en l'àmbit esportiu. Així doncs, les dones esportistes no només van haver de lluitar per accedir a les pràctiques físiques, sinó també per desfer-se de l'estigma de la dona masculinitzada.

2.1.4. L'esport femení durant el Franquisme

El creixement progressiu de l'esport femení es va veure truncat amb la victòria franquista a la Guerra Civil. El nou règim va aturar la democratització de l'etapa republicana, fet que va dissoldre el procés de modernització i normalització de la pràctica esportiva femenina i les dones van ser forçades a tornar a una posició de subordinació i dependència respecte als homes (Ribalta, 2015). Així doncs, durant el Franquisme la visió del rol de la dona es va configurar a partir d'un model nacional-catòlic regressiu inspirat en el feixisme i el nazisme. La dona ideal havia de ser submissa, abnegada, religiosa i profundament vinculada de forma orgullosa a la maternitat i a les tasques domèstiques (Pujadas, 2013).

D'aquesta manera, es va produir una substitució del sistema esportiu liberal per un sistema de control polític gestionat per la Falange i de la Delegación Nacional de Deportes. A més, l'esport femení va quedar a càrrec de la Sección Femenina de la Falange, que va projectar aquest ideal femení sobre les joves espanyoles i va impulsar activitats físiques considerades apropiades per a les dones, evitant pràctiques amb connotacions masculines (Pujadas et al., 2012; Macías, 1999).

L'educació física per a dones es va convertir en un instrument de control moral i polític amb l'objectiu de preparar les dones per al seu rol de mares i cuidadores, mai com a atletes o ciutadanes autònomes (De la Viuda, 2022; García, 2015). L'exercici va tenir una orientació de prevenció de la salut i de preservació de la funció procreadora, la qual cosa va contribuir a fomentar l'estereotip de persones fràgils i poc aptes per a l'esforç físic i, en conseqüència, va fer decaure el nivell competitiu. A més, existia una forta pressió social, ja que s'atribuïen trets andrògins a les esportistes que practicaven esports associats a la masculinitat (Pujadas et al., 2012). Així, l'esport es convertí en un instrument de socialització dels rols masculí i femení.

Aquest sistema va comptar amb el suport de l'Església catòlica, que també pressionava la societat amb la seva moral conservadora i tradicionalista. Per tant, el catolicisme va propiciar un retrocés de la dona de l'espai públic a la llar i va imposar un ambient moral molt dificultós per a la pràctica esportiva femenina, ja que aquesta era considerada una forma de transgressió (Pereda, 2017; Pujadas et al., 2012). En el cas que les dones practiquessin esport, ho havien de fer amb uns horaris condicionats a la missa dominical i amb una vestimenta decorosa i modesta que ocultés el cos, encara que en dificultés la pràctica (Ribalta i Pujadas, 2017).

Seguint aquests preceptes, Luis Agosti, assessor nacional de la Sección Femenina de la Falange, va crear una metodologia específica per a l'esport femení: s'establien com a adequades només les disciplines que desenvolupessin la gràcia i la bellesa, es prohibia mostrar el cos i dur a terme moviments que provoquessin els homes i la finalitat era preparar les dones perquè donessin a llum fills sans (De la Viuda, 2022).

Així, es van marcar quines eren les accions corporals pròpies de cada sexe. Mentre que en l'home era normal fer salts, girs, curses i lluites; en les dones aquestes activitats estaven prohibides o mal vistes (Manrique, 2003), ja que, com expliquen Machado i Fernández (2015), es considerava que l'esforç físic intens podia ser contraproduent per a la salut de la dona. En conseqüència, els esports aptes per a la dona eren el voleibol, l'handbol, l'hoquei, el bàsquet, la gimnàstica, la natació,

el muntanyisme, l'esquí, el tennis i la dansa, mentre que altres disciplines com el ciclisme, la boxa, el rugbi, el futbol o l'atletisme –exclòs fins al 1961 de la Sección Femenina per considerar-lo masculinitzant i poc femení– estaven reservats als homes (Zagalaz, 2001).

Com a resultat, es va produir una involució i una decadència de l'esport femení, ja que el discurs ideològic del règim situava les pràctiques esportives en el marc d'una societat androgènica i reforçava els estereotips de gènere i feia que les dones s'allunyessin del món de l'esport (Ribalta i Pujadas, 2017). D'aquesta forma, el règim no només va truncar la participació femenina en l'esport, sinó que va reconstruir un imaginari social que relegava la dona a un paper passiu, decoratiu i subordinat. De fet, tal com apunta García (2015), moltes vegades el matrimoni comportava que les esportistes abandonessin les seves carreres professionals per centrar-se en la maternitat.

La situació comença a variar a partir de la dècada de 1960, quan es va iniciar l'etapa *desarrollista* la qual va suposar un canvi polític, econòmic i social que va afavorir la transformació progressiva de l'esport femení. Es va aprovar la Ley de Educación Física y Deportes (1961), es va produir un relleu generacional al capdavant de la Delegación Nacional de Deportes (Ribalta, 2015) i la Sección Femenina de la Falange va anar perdent influència. D'aquesta forma, la rigidesa moral que havia condicionat la pràctica esportiva femenina des de l'inici del règim va començar a relaxar-se i va donar lloc a un procés d'alliberament femení. Aquest canvi es va reflectir especialment en la indumentària esportiva, que es va tornar més còmoda i funcional, així com en l'ampliació del nombre de disciplines esportives practicades per dones (Ribalta i Pujadas, 2017). Es van recuperar competicions atlètiques femenines i es van començar a introduir esports tradicionalment masculins com el futbol, especialment a partir dels anys setanta (Ribalta, 2022).

2.1.5. L'esport femení en la Transició democràtica

Al llarg de la Transició democràtica espanyola es van produir profunds canvis socials, polítics i culturals que van influir en la transformació del rol de la dona en la societat. Tanmateix, en els anys seixanta ja s'havia iniciat una obertura cap a

l'estranger que havia difós nous models femenins gràcies a la influència del turisme. Aquests visitants van importar les seves maneres de viure que van infondre en la societat espanyola. Per exemple, a mitjans dels seixanta moltes dones van adoptar el bikini o la minifaldilla. D'aquesta manera, es va anar obrint pas una nova imatge femenina, més allunyada del prototip tradicional de dona cristiana i mare de família submissa. A més, l'Església també havia perdut influència social (Garrido, 2025), cosa que va afavorir l'alliberació de la dona.

En aquest context es van formar moviments feministes i col·lectius de dones l'oposició al règim que van fer-se molt visibles durant la Transició i van incorporar les seves demandes a l'agenda política (Alonso i Furio, 2007). Aquesta lluita contra l'opressió patriarcal i per l'emancipació femenina va obrir el camí per qüestionar els mites sobre la inferioritat física o psíquica de la dona, trencant barreres socials i culturals que impediien la participació femenina en determinades disciplines (García, 2001). A més, després de la mort de Francisco Franco, es van donar un seguit de victòries feministes que les dones feia anys que esperaven.

Aquest canvi generalitzat en la societat espanyola va tenir un fort impacte en l'àmbit esportiu. La pràctica esportiva femenina, molt limitada durant la dictadura, va iniciar una expansió clara als anys 70, tot coincidint amb l'inici del procés democratitzador (Macías, 1999). La dissolució de la Sección Femenina el 1977 va posar fi al control ideològic sobre l'esport femení i va permetre l'obertura a noves pràctiques fins llavors vetades com el futbol, l'atletisme competitiu, el ciclisme o els esports de lluita (Ribalta, 2015; Alonso, 2022).

Amb la Constitució de 1978, l'esport va ser reconegut com un dret per a tothom, sense discriminació per raó de sexe, i això va permetre una expansió de la pràctica esportiva professional femenina i una major presència de dones en totes les modalitats esportives així com en competicions internacionals (Macías, 1999). Paral·lelament, es van impulsar campanyes de promoció esportiva i esdeveniments que donaren visibilitat a l'esport femení als anys 80 i 90 (Ribalta, 2015).

Malgrat aquests avenços, les dones encara van haver de superar estereotips de gènere i obstacles estructurals. L'esport començava a adreçar-se a col·lectius

tradicionalment exclosos, com les dones i la gent gran, i es començava a parlar d'igualtat d'oportunitats en el discurs públic (Santacana, 2003). Així, la Transició no només va marcar una nova etapa política, sinó també l'inici de la normalització de la presència femenina en l'esport.

2.2. Perspectiva de gènere en els mitjans de comunicació

2.2.1. Els mitjans de comunicació com a instruments de construcció de rols de gènere

Els mitjans de comunicació no només reflecteixen la realitat social, sinó que també hi tenen un paper actiu en la seva construcció. A través de representacions repetitives i normalitzades, contribueixen a consolidar expectatives i comportaments associats a cada gènere, cosa que sovint limita les possibilitats de les dones a rols domèstics o hipersexualitzats o les infrarepresenta en comparació amb els homes (Aldas, 2024).

En aquest sentit, Salido (2021) subratlla la capacitat dels mitjans per crear imatges i models de comportament, ja que s'han convertit en agents de socialització tan rellevants com la família o l'escola, capaços de difondre coneixements, estereotips, models i rols laborals i sexuals, i així contribueixen a perpetuar la desigualtat. Segons McQuail (2000), els mitjans de comunicació tenen el poder de crear i difondre una percepció compartida de la realitat que, sovint, distorsiona i simplifica la veritat.

L'impacte d'aquests relats mediàtics es relaciona amb la teoria de l'*agenda-setting*, desenvolupada per McCombs i Shaw (1972), que explica com els mitjans tenen la capacitat d'influir en les opinions de l'audiència destacant certs temes i perspectives. Aquesta idea parteix de les aportacions de Lippmann (1922), qui assenyalava que els mitjans de comunicació configuren la imatge del món que les persones es formen, més enllà del seu entorn immediat.

Aquí és on entren en escena els estereotips que, segons López (2016), esdevenen eines de fixació i simplificació que els mitjans tendeixen a reproduir sense cap mena de qüestionament per representar a un grup, cosa que perpetua una visió esbiaixada de la realitat. Aquest biaix de gènere es posa de manifest tant en el

nombre de notícies que es publiquen, com en la seva ubicació, el temps dedicat o el llenguatge emprat. Així, es transmeten rols ancorats en una ideologia patriarcal on la masculinitat s'associa a la força, la independència, la competitivitat o l'agressivitat; i la feminitat a la fragilitat, l'afectivitat, la dependència i la cura dels altres (Domínguez, 2010). Aquesta construcció mediàtica reforça una realitat allunyada de la societat contemporània i contribueix a legitimar, justificar i perpetuar relacions de desigualtat i subordinació femenina.

2.2.2. La construcció de l'esport com a espai masculinitzat

El món de l'esport ha estat històricament construït i percebut com un àmbit reservat gairebé exclusivament als homes, per tant, les dones han estat activament i intencionalment excloses de la pràctica esportiva. Les pràctiques de l'esport modern sorgeixen en un context de consolidació de la societat capitalista en què es justifiquen les desigualtats socials, sigui de gènere, de classe o de raça, a partir de suposades diferències naturals (Díez, 1996). Així doncs, com s'ha esmentat, els discursos mèdics i pedagògics del segle XX argumentaven que el cos femení era massa dèbil per a l'esforç físic intens i que l'esport podia perjudicar la seva capacitat reproductiva. Aquestes idees, encara presents en l'imaginari col·lectiu, han contribuït a limitar les oportunitats reals de les dones dins l'esport, tant en l'àmbit amateur com en el professional, relegant-les a un tercer pla (Sauleda et al., 2021).

Aquestes construccions no són innocents, sinó que responen a una lògica patriarcal que, per a mantenir el seu ordre, ha necessitat relegar les dones a espais considerats naturals per al seu gènere, com la llar o les tasques de cura, i impedir la seva visibilitat i reconeixement en àmbits històricament masculins com l'esport competitiu (López Albalá, 2016). El discurs hegemònic ha associat la pràctica esportiva amb les qualitats físiques i morals atribuïdes tradicionalment a la masculinitat com la força, la competitivitat, l'agressivitat, el lideratge o la resistència física (Alfaro et al., 2010). A les dones, en canvi, se les ha relacionat amb la delicadesa, la cura i la passivitat, fet que ha perpetuat la idea que el seu lloc no és als estadis o als gimnasos, sinó als espais domèstics. A més, si una dona es sortia dels esports acceptats per al seu gènere es posava en dubte tant la seva

feminitat com la seva sexualitat i, com a conseqüència, eren estereotipades com a possiblement lesbianes (López Albalá, 2016).

Aquesta percepció no és casual ni natural, sinó que ha estat construïda socialment a través de múltiples agents, entre els quals destaquen els mitjans de comunicació. Aquests no només reproduïxen la realitat social, sinó que també la configuren discursivament, creant significats i identitats al voltant del que és ser home o dona dins l'àmbit esportiu (Alonso et al., 2022).

En aquest sentit, la premsa tant esportiva com generalista ha estat un actor fonamental en la construcció simbòlica dels cossos femenins en moviment i la identitat femenina dins de l'esport. A través del llenguatge, la representació mediàtica de les dones esportistes no descriu una realitat preexistent, sinó que la crea. Tal com expliquen Alonso et al. (2022), els discursos de la premsa no s'aturen en descriure, sinó que són participants en la configuració dels objectes dels quals parlen. La idea de feminitat en l'esport s'ha anat construint a través d'interpretacions mediàtiques que han fixat un model o una idea particular de la dona esportista: delicada, fràgil, emocionalment continguda i estèticament agradable, que s'ha imposat com a "natural", exclouent altres formes de ser dona i de practicar esport. Així doncs, allò que periodistes, entrenadors, metges o altres agents han definit com a "feminitat esportiva" va acabar sent assumit com la veritable feminitat en l'esport, quan en realitat només reflecteix una interpretació concreta dins d'un marc cultural i ideològic patriarcal.

Per tant, la premsa no només transmet informació, sinó que participa activament en la producció i legitimació d'un model de feminitat ideal, que silencia o margina altres formes alternatives de viure i expressar el cos femení. D'aquesta manera, esdevé un actor clau en la construcció de rols de gènere dins la modernitat.

Aquest biaix simbòlic s'ha traduït també en una representació desigual als mitjans. Tot i els avenços en la presència femenina a l'esport, les dones esportistes continuen sent invisibilitzades o representades de manera estereotipada. López (2016) destaca que quan les dones apareixen als mitjans, moltes vegades ho fan des d'un enfocament que subratlla aspectes estètics o la seva vida personal, en

lloc de destacar els seus èxits esportius. Aquesta representació contribueix a la cosificació i a la infantilització de les dones, reforçant la idea que la seva vàlua esportiva és secundària respecte al seu aspecte físic o la seva feminitat normativa.

A més, la manca de cobertura mediàtica de l'esport femení no només és una qüestió de quantitat, sinó també de qualitat. Les notícies protagonitzades per dones són escasses i, quan apareixen, normalment són situades en seccions menors, amb menys espai i menys visibilitat que les dedicades als homes. Aquesta absència reforça la idea que l'esport femení és de segona categoria o que té menys interès social, una percepció que esdevé una profecia auto-acomplerta (Sauleda et al., 2021). És a dir, es crea un cercle viciós en el qual els mitjans donen menys importància a l'esport femení, cosa que fa disminuir l'interès del públic, i això justifica que els mitjans no n'augmentin la cobertura per no perdre audiència.

En definitiva, la construcció de l'esport com un espai masculinitzat no és un fenomen aïllat, sinó el resultat d'un entramat complex de discursos i pràctiques polítiques i socials que han legitimat l'exclusió femenina. Els mitjans de comunicació han estat i són un dels principals canals per a la transmissió i el reforç d'aquest ordre simbòlic. Lluny de limitar-se a reflectir la realitat, els mitjans contribueixen a modelar-la, definint quins cossos poden ocupar els espais esportius i sota quines condicions poden ser representats.

2.2.3. La representació estereotipada de la dona esportista en els mitjans de comunicació

En la construcció dels rols de gènere, tant en la societat com en el món de l'esport, els mitjans de comunicació han utilitzat de forma habitual els estereotips de gènere en la representació de les dones esportistes. Així, acostumen a representar-les a través de descriptors que tenen poc a veure amb la seva activitat esportiva i molt amb el seu físic, bellesa o vida personal.

El més recurrent és l'estereotip de bellesa, que cosifica la dona esportista, i la converteix en un objecte sexual de desig. D'aquesta manera, les atletes que s'ajusten als cànons de bellesa tradicionals són més presents als mitjans i obtenen més patrocini, fins i tot quan els seus resultats esportius no són destacats, amb

l'objectiu de retenir l'atenció masculina. En canvi, les esportistes que no compleixen amb aquest ideal són discriminades mediàticament, independentment del seu rendiment (López, 2011).

Això es relaciona directament amb la teoria de l'objectivació de Fredrickson i Roberts (1997), que explica que les dones són retratades de forma habitual com a objectes de consum per a la mirada masculina, la qual cosa converteix aquesta mirada en la funció més important del seu cos en els mitjans de comunicació (Mulvey, 1975). A més, aquest tractament reforça el missatge social patriarcal que associa el valor de la dona, i en aquest cas de l'esportista, al seu cos i fa que elles mateixes adoptin una visió externa del seu cos. És a dir, que les esportistes valoren el seu cos segons criteris externs com l'atractiu o el desig, més que per les seves capacitats físiques.

En aquest sentit, Salido (2021), posa el focus en les diferències de gènere en aquest aspecte i defensa que mentre que l'atractiu de l'home està vinculat al poder i, per tant, és presentat com a fort, alt i musculat, el de la dona es basa en la bellesa, la sexualitat i la primesa. Aquesta idea es trasllada també als mitjans de comunicació esportius, que sovint sexualitzen les esportistes destacant-ne l'aparença física, la feminitat i el cos per sobre del seu rendiment. Això es fa mitjançant enfocaments de càmera a parts concretes del cos com els pits o els malucs, comentaris sexistes –cosa poc habitual en el cas dels homes– i una major presència mediàtica de les esportistes considerades més atractives, com s'ha especificat anteriorment.

També són habituals les referències sexistes, que destaquen aspectes irrellevants per a l'activitat esportiva com la roba, el maquillatge o la simpatia de l'esportista. Això no només desvia l'atenció dels seus mèrits professionals, sinó que banalitza la seva presència en el món esportiu. Aquesta pràctica no es dona amb els esportistes homes, els quals acostumen a ser descrits en relació amb la seva força, tècnica o capacitats estratègiques (López, 2011).

D'altra banda, també és habitual representar les dones esportistes a través de la seva vida personal, és a dir, en relació amb les seves parelles, fills o familiars, fet que minva la seva autonomia com a professionals i com a subjectes en la societat

(Rojas, 2010). Aquest tipus de representacions, juntament amb la tendència a etiquetar determinats esports com a femenins, com ara la gimnàstica o el patinatge, o masculins, com el rugbi o el futbol, reforcen els rols de gènere tradicionals i ridiculitzen o exclouen aquelles dones que practiquen esports associats a la força o el contacte físic (López, 2011; Salido, 2021).

El llenguatge que utilitzen els mitjans també contribueix a aquesta representació esbiaixada, ja que d'igual forma, hi són presents els estereotips de gènere. Així, es dona un androcentrisme evident on la perspectiva masculina es presenta com la universal i les experiències femenines queden invisibilitzades o subestimades (Alfaro et al., 2010). D'altra banda, trobem el sexisme lingüístic que menysté, oculta i desqualifica les dones a través de termes condescendents, diminutius o infantilitzants per referir-se a les dones esportistes, mentre que en el cas dels esportistes masculins utilitza un llenguatge bèl·lic i agressiu (Salido, 2021).

2.2.4 La invisibilització de la dona esportista en els mitjans de comunicació

Més enllà dels estereotips, una altra forma d'exclusió de la dona esportista és la seva invisibilització o infrarepresentació. Diversos estudis han demostrat que la presència de dones en les notícies esportives és ínfima en comparació amb la dels homes, la qual cosa construeix un imaginari on elles semblen no tenir espai, ni rellevància dins del món esportiu (Gómez et al., 2017). De la mateixa manera, López (2016) assenyala la responsabilitat del periodisme esportiu, que continua reproduint esquemes sexistes i jerarquies de gènere a través del seu tractament informatiu. Aquest tipus de cobertura no només perpetua la subordinació de la dona dins l'esport, sinó que la consolida com un fet natural i normalitzat.

Aquest fenomen no només afecta també a la qualitat de la cobertura. Les dones són sistemàticament ignorades a menys que compleixin amb determinats criteris d'interès masculí, sigui físic o emocional. Un exemple clar és l'ordre d'aparició, que prioritza sempre l'esport masculí, fet que sobrevalora els homes, ja que els atribueix més mèrit que a les dones esportistes (Salido, 2021).

En l'aspecte visual, la cobertura fotogràfica també evidencia aquesta discriminació. Segons Muñoz i Salido (2022), les dones apareixen amb menys freqüència, amb imatges més petites, situades en llocs menys visibles i sovint amb postures que emfatitzen la vulnerabilitat, la passivitat o la sexualitat, en lloc de l'esforç o el rendiment esportiu. Es tracta d'una aniquilació simbòlica que transmet la idea que l'esport femení és secundari, menys rellevant o fins i tot inexistent. Tot i això, els estudis en aquesta matèria mostren una evolució d'un sexisme evident i degradant a un més suau i subtil, però que té el mateix efecte. Per a això, s'utilitzen els mecanismes d'ambivalència. És a dir, els mitjans poden celebrar un triomf esportiu femení, però fer-ho de manera trivial o minimitzada. Aquest doble missatge manté la dona en un espai de reconeixement limitat, on l'admiració mai no és plena i està sempre condicionada a la seva aparença, actitud o conformitat amb els rols de gènere (Cranmer et al., 2014).

Així, la invisibilització de les dones esportistes no és només una qüestió de quantitat, sinó de qualitat i d'intencionalitat. Els mitjans construeixen una realitat on elles tenen menys valor i on els homes continuen sent els protagonistes naturals de l'espai esportiu, relegant les dones a un paper secundari. Aquesta jerarquia mediàtica reforça els estereotips i els rols de gènere, la qual cosa implica la perpetuació del sistema patriarcal i la limitació de la transformació social cap a una veritable igualtat de gènere (López, 2011).

2.3. Evolució històrica de la cobertura mediàtica de l'esport femení a Espanya (1920-1980)

2.3.1. La cobertura mediàtica de l'esport femení en els anys 20

En la dècada de 1920 la cobertura mediàtica de l'esport femení a Espanya va experimentar una transformació contradictòria. Per una banda, la pràctica esportiva de les dones va començar a tenir més presència a la premsa especialitzada, impulsada per un esperit de modernització social i cultural propi del regeneracionisme, influenciat alhora pel moviment esportiu internacional. Així, l'ànim d'aquestes publicacions era que la difusió de la cultura física i l'esport afavorissin la modernització i el progrés de la societat espanyola (Fernández, 2023).

En especial, els mitjans esportius catalans com *Stadium*, *Jornada Deportiva* o *L'Esport Català* van mostrar una actitud oberta cap a la participació de la dona en l'activitat física, considerant-la part del progrés i del desenvolupament d'una societat més avançada. Aquestes publicacions animaven les dones a practicar esports com la natació, el tennis, l'atletisme, el ciclisme, l'hoquei o el bàsquet. “*Todos aquellos que moderan la energía del trabajo con periodos de reposo nos parecen recomendables*”, escrivia *Jornada Deportiva* (Torrebadella, 2013; Pujadas i Santacana, 1994).

Tot i aquest increment de la visibilitat mediàtica de les dones esportistes, la perspectiva de la masculinitat hegemònica seguia predominant, per la qual cosa la seva representació acostumava a estar impregnada d'una forta càrrega simbòlica que mantenia i reforçava els rols de gènere tradicionals (Alonso et al., 2022). La seva presència als mitjans no es corresponia amb una legitimació com a esportistes, sinó més aviat amb una recodificació de la seva imatge sota clixés estètics i morals. Els titulars i peus de foto acostumaven a emprar un llenguatge paternalista amb formes galants o, fins i tot, duïen a terme atacs en to irònic o burlesc, fent èmfasi en aspectes com l'elegància, la delicadesa o la bellesa, per damunt de les habilitats tècniques o físiques. Per exemple, a les dones se les qualificava de “senyoretes”, mentre que als homes se'ls identificava com a “atletes” (Sentamans, 2010). Aquest discurs mediàtic no només evidenciava una voluntat de controlar simbòlicament el cos femení i humiliar la dona esportista, sinó que també projectava una idea d'ordre social en què la dona podia accedir a l'esport sempre que mantingués intactes les normes de la feminitat tradicional.

Paral·lelament, la premsa també va exercir un paper actiu en la construcció dins del món de l'esport del *gender work*, és a dir, el procés de generalització del cos femení que implicava la sexualització, cosificació i regulació simbòlica dels cossos i emocions de les dones sota una mirada patriarcal. D'aquesta manera, consolidaven la divisió sexual de les activitats esportives i presentaven la bellesa com un atribut essencialment femení, convertint l'esport en un mètode per desenvolupar l'elegància, la gràcia i l'estètica femenina, i es marginaven aquelles dones que trencaven amb aquest model, etiquetant-les amb termes despectius

com “marimacho”, “machorra” o “viriloide”. Fins i tot les capacitats físiques valorades es seleccionaven segons una lògica sexista, privilegiant qualitats com la flexibilitat, el ritme o la coordinació per sobre de la força, la resistència o la potència basant-se en la suposada fragilitat i inferioritat del cos femení (Alonso et al., 2022).

Pel que fa a les fotografies, les imatges que es publicaven d’aquestes esportistes solien ser posades i estèticament cuidades per respondre a l’expectativa social de feminitat, en contraposició a les fotografies “espontànies” on es veia el seu esforç físic real. Aquesta distorsió visual mostra com el retrat fotogràfic esdevenia una eina de construcció ideològica, configurada des de la mirada masculina del fotògraf i el lector (Sentamans, 2010). En aquest sentit, la premsa utilitzava usualment discursos que associaven la pràctica esportiva femenina amb una millora de l’estètica corporal i una reafirmació de la bellesa juvenil. Per exemple, la natació era especialment valorada per la seva capacitat de mostrar la nuesa del cos femení, fet que permetia a la premsa il·lustrada presentar la imatge de la dona esportista com a símbol de modernitat i atracció física (Fernández, 2023).

Per contra, cal especificar que la presència de la dona en la premsa esportiva continuava sent bastant reduïda, la qual cosa suposava una anul·lació simbòlica de la dona i posava de manifest el baix grau de reconeixement i respecte social que se li atorgava (García, 2015). Per exemplificar aquesta situació en els esports, la premsa es va encarregar de vetar la presència femenina en certs àmbits com en el futbol, però promocionava l’hoquei femení, ja que la seva esportivitat el feia més adequat per al “*bello sexo*” (Fernández, 2003).

El cas del Club Femení d’Esports, una de les primeres associacions esportives de dones, il·lustra molt bé aquesta doble mirada. Tot i que la seva existència va significar una fita per a l’autonomia femenina en el món esportiu, la seva cobertura mediàtica sovint es basava en l’espectacularització i el morbo, amb l’objectiu de vendre més exemplars (Sentamans, 2010). Així doncs, tot i els avenços aparentment modernitzadors i la presència creixent de les dones en l’àmbit esportiu i als mitjans de comunicació, la seva representació va continuar subordinada a la mirada patriarcal i heteronormativa. L’esport femení va ser tolerat i promocionat sempre que no qüestionés els límits establerts de la feminitat.

2.3.2. La cobertura mediàtica de l'esport femení durant la Segona República

En primer lloc, cal dir que tot i que la presència de la dona en l'esport i en la premsa esportiva durant la Segona República Espanyola és un fenomen d'interès històric i social, no s'han trobat gaires estudis específics que abordin en profunditat la representació mediàtica de les dones esportistes en aquesta etapa. Això dificulta una visió completa del paper que van tenir als mitjans. Malgrat tot, a través de diverses fonts es poden identificar alguns trets característics de la cobertura mediàtica d'aquells anys envers la qüestió del present estudi.

Durant la Segona República Espanyola de la mateixa manera que l'esport femení es va consolidar, el periodisme esportiu va viure un moment de transformació en què les dones van començar a assolir una presència més significativa en els mitjans. El final de la dictadura de Primo de Rivera va afavorir una major llibertat periodística, fet que va beneficiar també al periodisme esportiu en la primera meitat dels anys trenta (García, 2015). Aquest canvi es va veure reflectit en un augment de les publicacions esportives i en una major cobertura de les activitats esportives femenines, especialment durant la Segona República, quan aquestes van arribar fins i tot a ocupar titulars i primeres planes (Sentamans, 2010).

Aquest interès creixent pels esports femenins també va anar acompanyat d'un ús icònic de la imatge de la dona per part dels mitjans de comunicació, que van incloure informacions textuais i gràfiques relacionades amb la dona esportista per no perdre credibilitat (Sentamans, 2010). A més, segons García Bonafé (1992), els comentaris tècnics sobre l'activitat esportiva de les dones van predominar per sobre dels frívols o irònics, encara que les esportistes continuaven sent tractades d'una manera galant, amb referències constants a la seva bellesa i elegància.

En qualsevol cas, l'augment de la visibilitat de les dones esportistes a través de la premsa gràfica i esportiva, va tenir una influència notable en la construcció d'un model de dona moderna, independent, atrevida, participativa socialment i formada, tot i que aquest perfil va ser més habitual a les grans ciutats i entre els sectors urbans (Pujadas, 2013).

A més, el fenomen de la dona esportista es va relacionar amb la moda també en la premsa gràfica. De fet, les revistes il·lustrades feien referència a la indumentària esportiva en les pàgines generals de moda. D'aquesta manera, les noves peces de roba pensades per a la pràctica esportiva femenina, donada la seva comoditat, van influir en l'alta costura i en la moda del dia a dia, cosa que va convertir el *sport wear* en un precedent del *casual wear* actual (Sentamans, 2010). Això demostra com l'esport no només va impactar en la percepció del cos femení, sinó també en les formes de vestir i en la cultura material.

Malgrat els avenços socials i la major visibilitat en la premsa, la representació mediàtica de les esportistes continuava estant profundament condicionada pels estereotips de gènere, d'igual forma que en la dècada anterior. Els mitjans solien prioritzar aspectes com la gràcia i l'aparença femenina per sobre dels assoliments esportius, relegant el paper esportiu de les dones a un segon pla i reproduint una visió androcèntrica, que continuava present en la societat.

2.3.4. La cobertura mediàtica de l'esport femení durant el Franquisme

Durant el règim franquista el paper de la dona dins l'àmbit esportiu i la seva representació als mitjans de comunicació es va veure profundament condicionada per l'ideari polític i moral del Franquisme, que limitava la seva presència pública i institucionalitzava una feminitat domèstica, submissa i disciplinada. Aquesta visió es traslladava als mitjans de comunicació, que exercien una doble funció: la de canal de propaganda i la de control ideològic i moral.

Segons De la Viuda (2022), el règim va aplicar un model de censura mixta que combinava el control directe, mitjançant la propietat de mitjans i la regulació dels professionals de la informació, amb la censura preventiva i repressiva. Així, la premsa estava sotmesa a l'Estat. La censura afectava directament la representació de la dona esportista: es prohibia la cobertura de determinats esports considerats inapropiats per a la dona, per exemple la pilota basca, disciplina de la qual es recomanava limitar els comentaris a una simple menció objectiva dels resultats. Al mateix temps, els mitjans van ser utilitzats com a mètode de propaganda. D'aquesta forma, es reforçaven altres esports vistos com a adequats per a les

dones, incentivant la cobertura de competicions organitzades per la Sección Femenina com concursos de dansa, campionats d'handbol o tenis (De la Viuda, 2022).

Aquesta selecció de continguts i el tractament informatiu responen a un objectiu d'evitar qualsevol exaltació de la imatge física de la dona que pogués contradir la moral oficial. Així, a través de la censura, es controlava també la vestimenta, la postura corporal i la descripció de les dones esportistes, evitant qualsevol al·lusió a la sensualitat o la força física, associades tradicionalment al gènere masculí (De la Viuda, 2022). D'altra banda, tampoc es permetia la publicació d'accions violentes o joc brut. En aquest sentit, la dona esportista era presentada com a neta, sana, delicada i disciplinada, però mai com a autònoma o transgressora, fet que consolidava l'arquetip de feminitat que fomentava el règim (Gil i Cabeza, 2012).

L'audiovisual franquista també va jugar un paper rellevant en la construcció d'aquest imaginari. Els noticiaris del NO-DO, analitzats per Gil i Cabeza (2012), donaven una cobertura limitada a l'esport femení, centrant-se en aquelles disciplines acceptables, com la natació, el voleibol, la gimnàstica, l'esquí o el bàsquet, on les dones apareixen com a un element actiu. Tot i això, aquestes informacions sovint s'incloïen al final de les peces, després de la informació esportiva masculina, cosa que reforçava la jerarquia de gènere. A més, quan apareixien dones en pantalla, de vegades es presentaven acompanyades de comentaris amb un to condescendent o infantilitzador, amb referències a la seva bellesa, gràcia o vestimenta, cosa que suposava la perpetuació de la inferioritat de la dona sobre l'home (Cordero i Gil, 2024). Pel que fa a la resta d'esports, tenien una representació marginal.

Aquest tractament mediàtic també incloïa elements de menyspreu implícit: les dones eren descrites com a "*señoritas*", "*bellas señoritas*" o amb diminutius dels seus noms, mitjançant un llenguatge que emfasitzava la seva condició d'objecte visual més que d'agent actiu dins de l'esport (Castro et al., 2022). Les diferències entre homes i dones es marcaven de manera clara, tant visualment com verbalment, per reforçar la suposada inferioritat física femenina i la seva subordinació social (Gil i Cabeza, 2012).

Amb el pas del temps, especialment durant els anys 60, es va produir una obertura. Algunes notícies sobre atletisme femení van començar a aparèixer de manera més regular a partir de 1963, es va ampliar el ventall d'esports practicats per dones, incloent-hi el ratllí o el pilotatge (Castro et al., 2022) i, tal com apunten Gil i Cabeza (2012) en el seu estudi, la presència de la dona esportista en el NO-DO en aquesta dècada es va doblar respecte als anys cinquanta. Tot i això, la cobertura seguia marcada per l'estereotip, la segregació per gènere i el tractament condescendent. La presència femenina en l'esport continuava sent percebuda com una excepció i es representava sempre sota la mirada masculina i patriarcal.

2.3.5. La cobertura mediàtica de l'esport femení en la Transició democràtica

Després de la mort de Franco el 1975 Espanya va viure la Transició, un període en què la cobertura mediàtica de l'esport femení va experimentar una evolució contradictòria, tal com havia passat en èpoques anteriors. Tot i que es van aconseguir alguns avenços socials en termes de visibilitat, les dones esportistes continuaven sent representades a través d'una perspectiva androcèntrica i estereotipada. Tal com assenyala Sainz de Baranda (2013), la premsa esportiva de l'època va mostrar una presència femenina minoritària. De fet, segons el seu estudi, l'any 1979 només el 4,32% de les informacions analitzades tenien dones com a protagonistes. A més, aquesta representació no sempre reflectia la realitat esportiva, sinó que responia més a una construcció simbòlica carregada de significats tradicionals de gènere.

En aquest període l'esport practicat per dones quedava relegat habitualment a espais marginals dins dels mitjans i, quan s'hi feia referència, predominava una imatge de la dona centrada en la seva aparença, elegància i feminitat, més que en les seves capacitats esportives. A més, es reproduïen dualitats entre la dona esportista i la convidada, la qual era més present en l'àmbit fotogràfic i simbòlic, sovint com a objecte decoratiu o d'atracció sexual, mentre que les atletes eren invisibilitzades o reduïdes a breus informatius que banalitzaven els seus èxits.

És en aquest context que es pot introduir el concepte del *destape*, desenvolupat per Núñez Puente (2011), que fa referència a la pràctica de mostrar dones nues o seminues com a part del paisatge mediàtic. Aquesta pràctica va tenir una forta presència en la Transició també en la premsa esportiva, amb exemples com la “*chica del As*”, és a dir, la noia seminua que es mostrava a la contraportada del diari *As*, o les seccions habituals de models en banyador dins de diaris esportius. Aquest fenomen reforçava la cosificació del cos femení i mantenia una jerarquia visual i simbòlica on el cos de la dona apareixia com a element d’entreteniment per al públic masculí. Així doncs, mentre les esportistes lluitaven per un espai de reconeixement basat en el mèrit esportiu, els mitjans continuaven reproduint una visió de la dona centrada en la sexualització i l’atractiu físic, tot i que des d’una mirada més sexualitzadora, allunyada de l’estètica nacionalcatòlica promoguda per l’extinta Sección Femenina.

En qualsevol cas, el procés de democratització va obrir les portes a nous espais per a la pràctica i la difusió de l’esport femení. En aquest sentit, s’observa una tendència a la diversificació d’esports practicats per dones i una lleugera obertura dels mitjans a recollir les seves fites esportives. Esports com el tenis, l’atletisme o l’esquí, tradicionalment més acceptats per la societat, van continuar ocupant gran part de l’espai concedit a les dones, però s’hi van afegir altres com el bàsquet o fins i tot el futbol, en un procés de normalització encara molt condicionat pels rols de gènere (Sainz de Baranda, 2013).

La Transició, per tant, no va suposar una ruptura clara respecte al Franquisme pel que fa a la representació mediàtica de la dona esportista, sinó que es van mantenir molts dels rols i codis visuals que havien predominat anteriorment. L’hegemonia del futbol masculí i la persistent absència de models femenins de referència dins dels mitjans van continuar perpetuant una realitat mediàtica marcada per la desigualtat.

3. Disseny metodològic

3.1 Objectius específics

El principal objecte d'estudi del present Treball de Fi de Grau és l'evolució de la representació gràfica de la dona esportista a la premsa escrita de Catalunya des de la dècada de 1920 fins al 1979, període que abasta seixanta anys. Es pretén avaluar com s'ha presentat visualment la figura de les dones esportistes i com ha anat canviant en consonància al context històric, social i cultural del país, que ha tingut incidència en el rol de les dones en la societat. Entrant en matèria de forma més específica, l'objectiu general de l'estudi és examinar com s'han reflectit els estereotips de gènere en les imatges de dones esportistes a la premsa, en avaluar el tractament visual de la seva figura en cada etapa.

En aquest punt s'han plantejat una sèrie d'objectius específics per tal de concretar detalladament la finalitat de la recerca.

- En primer lloc, es vol analitzar la ubicació i la mida de les imatges dins els exemplars, relacionant-ho amb la visibilitat i el protagonisme de la figura de la dona esportista segons el període històric. Així, es pretén determinar si ha existit un augment de la representació de les dones esportistes catalanes o espanyoles a la premsa de Catalunya, lligant-ho amb el creixement o la disminució de la pràctica i la professionalització de l'esport femení al país entre la dècada de 1920 i 1979.
- En segon lloc, també es vol esbrinar quins esports practicaven les dones al llarg del període estudiat, identificant si hi havia una tendència cap a determinades disciplines considerades més acceptables per a les dones segons els valors socials de cada època i si existia un biaix cap a l'elitisme.
- En tercer lloc, es pretén avaluar com s'han representat els cossos de les dones esportistes al llarg del temps, i si s'ha valorat més el seu rendiment esportiu o si, pel contrari, s'ha fet èmfasi en la seva bellesa estètica, la seva feminitat o altres estereotips.

Així doncs, de manera global, es busca analitzar com han influït els canvis polítics i socials en la representació gràfica de la dona esportista a la premsa esportiva

catalana. En aquesta línia, es pretén avaluar l'impacte del discurs ideològic de la dictadura de Primo de Rivera, de la Segona República, del Franquisme i de la Transició sobre aquesta representació gràfica de la dona esportista en els mitjans de comunicació de cada època.

3.2 Eina de recerca

El mètode emprat en l'estudi és l'anàlisi de contingut, ja que és la metodologia adequada perquè permet analitzar i classificar de forma sistemàtica la representació de la dona esportista a la premsa catalana entre 1920 i 1979 a través de les imatges trobades. A més, aquesta tècnica facilita la identificació de patrons i tendències en l'objecte de l'estudi.

A partir d'aquí, un cop obtingudes les fotografies de les revistes seleccionades i registrades segons la seva data i la seva publicació d'origen, s'ha dut a terme una anàlisi quantitativa per determinar la importància, la visibilitat i el protagonisme de la dona esportista dins la publicació a través de la ubicació i la mida de les fotografies trobades.

D'altra banda, s'ha optat per l'anàlisi de contingut qualitativa per examinar altres aspectes de la representació de la figura de la dona esportista. En aquest sentit, s'ha posat el focus en el vessant visual de les imatges per tal d'abordar i avaluar els estereotips de gènere, el context de la fotografia o l'esport practicat.

Així doncs, s'ha dut a terme un procés d'anàlisi i classificació de les fotografies mitjançant un seguit de categories amb diferents variables que s'han fixat una vegada s'ha completat la recerca i obtenció de les imatges dels diversos mitjans de comunicació. La codificació s'ha fet a través de l'eina Excel amb una taula de categories per tal d'organitzar la informació de forma sistemàtica i facilitar la seva posterior anàlisi de forma global.

S'han separat tres tipus de categories. Les primeres són de **localització i jerarquia**:

- Data de publicació de la imatge
- Mitjà a què correspon

- Època a què pertany: dictadura Primo de Rivera, República, Franquisme o Transició
- Ubicació de la imatge dins la revista: portada, primeres pàgines interiors (2-3), pàgines interiors secundàries, secció específica per a dones i contraportada
- Mida de la fotografia: fotografia a pàgina completa, fotografia de gran mida (més de la meitat de la pàgina), fotografia de mida mitjana (entre la meitat i un quart de la pàgina), fotografia de mida petita (menys d'un quart de la pàgina) i mosaic d'imatges (vàries fotografies juntes sense protagonisme individual)

Pel que fa a les categories que tenen a veure amb els **esports practicats i representats i el context de la seva pràctica**, aquestes son:

- Esport a què correspon
- Àmbit de la pràctica esportiva: professional, amateur/recreatiu, escolar/en procés de formació o fora de l'àmbit esportiu
- Context de la imatge: en competició (també s'han tingut en compte fotografies un cop acabada la pràctica esportiva o de les entregues de premis), en entrenament, publicitat, en esdeveniments socials i en un lloc indeterminat (per exemple, en una sessió fotogràfica per a un reportatge)
- Nacionalitat de l'esportista, en què s'ha diferenciat entre espanyola, estrangera o ambdues (en cas que sigui una fotografia de grup)

Finalment, amb l'objectiu d'examinar **l'enfocament que se li dona a la dona esportista**, s'han fixat les categories següents:

- Visibilitat: la dona surt sola, en un grup de dones o en un grup mixt
- Representació corporal d'esforç: activa, és a dir, en què l'esportista està fent esforç físic i la representació passiva, on no hi ha esforç físic visible
- *Frames* estereotips: heroïna, l'enfocament cap a la bellesa estètica i la representació neutra o professional (en aquesta categoria, més enllà de l'anàlisi de la fotografia, també s'han tingut en compte els titulars i els peus

de foto, ja que poden ajudar a determinar la intenció que s'ha tingut en la introducció de la fotografia)

- Sexualització: sense connotacions de sexualització, a través de la indumentària, a través de l'enfocament de parts de cos o del posat i sexisme a través de les descripcions del peu de foto destacant l'atractiu físic (en aquesta categoria també s'han tingut en compte els titulars i els peus de foto)

3.3 Cronologia i mostra

La mostra del present treball està conformada per fotografies de dones esportistes publicades a revistes editades a Catalunya entre els anys 1920 i 1979. D'aquesta forma, l'estudi abastarà diferents etapes i moments claus en la història política i social d'Espanya que van tenir incidència en el rol de la dona en la societat i, per consegüent, en la seva representació en el món de l'esport.

La investigació s'inicia als anys 1920, una època en què Espanya està sota la dictadura de Primo de Rivera, però on les dones comencen a guanyar certa presència en l'àmbit esportiu, coincidint amb l'auge de les primeres revistes i diaris esportius a Catalunya. A continuació, la Segona República (1931-1936/39), que va suposar un període de progressos en drets i visibilitat per a les dones, però que es va veure dràsticament interromput per la dictadura franquista (1939-1975), marcant dècades de control ideològic sobre el paper de la dona a la societat. Finalment, l'última etapa (1976-1979) ve marcada per la mort de Franco i l'inici de la Transició, que comporta canvis en el discurs i la percepció de la dona esportista en els mitjans de comunicació. Aquesta delimitació temporal permet observar com els canvis polítics i culturals han condicionat la representació gràfica de les dones en l'esport durant sis dècades.

Quant al criteri de selecció de les imatges, s'han triat totes les fotografies on apareixien dones esportistes. Cal especificar que s'han tingut en compte totes les disciplines que eren considerades com a esports en les èpoques analitzades, com ara la dansa, el ballet, l'aviació o l'automobilisme. D'altra banda, també s'han seleccionat les fotografies de models posant amb vestimenta esportiva, ja que

permeten avaluar la representació de la dona esportista, que no només s'ha construït a través de la competició o la pràctica esportiva, sinó també des de la publicitat i la cultura visual de l'època. També la publicitat pot reforçar estereotips de feminitat, elegància o delicadesa, més que no pas destacar l'esforç o el rendiment atlètic.

Les sis revistes consultades són *Stadium*, *D'Ací i d'Allà*, *Imatges*, *El Once*, *Vida Deportiva* i *Don Balón*. De totes elles, s'ha revisat un total de 633 exemplars, dels quals s'han obtingut 744 fotografies que han permès obtenir una mostra representativa de cada etapa (Taula 1). La mostra de fotografies d'aquestes sis revistes abasta el període històric establert en la investigació. En aquest sentit, s'ha dut a terme una recerca a diferents fonts hemerogràfiques per tal de trobar les publicacions més reconegudes i representatives de cada època. S'ha intentat prioritzar la localització de revistes especialitzades en l'àmbit esportiu, tot i que quan no ha estat possible per la disponibilitat del recurs o per la inexistència de publicacions, s'ha optat per l'elecció de revistes gràfiques generalistes que també dediquessin espai al món de l'esport.

Les publicacions *Stadium*, *D'Ací i d'Allà* i *Imatges* han estat obtingudes a través de l'Arxiu de Revistes Catalanes Antiques, que pertany a la Biblioteca Nacional de Catalunya i que està disponible en format digital. D'altra banda, les revistes *El Once*, *Vida Deportiva* i *Don Balón* han estat consultades a l'Hemeroteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Taula 1. Mostra d'anàlisi

Mitjà	Nombre d'exemplars	Nombre de fotografies
<i>Stadium</i>	96	184
<i>Imatges</i>	25	28
<i>D'Ací i d'Allà</i>	26	62
<i>El Once</i>	114	25
<i>Vida Deportiva</i>	338	346
<i>Don Balón</i>	34	99
Total	633	744

Font: elaboració pròpia (2025)

De la primera etapa analitzada, corresponent a la dictadura de Primo de Rivera (1923-1920) i les dictadures posteriors de l'any 1930, la publicació escollida ha estat *Stadium: Revista Ilustrada i Tècnica de Deporte*. Aquesta revista editada a Barcelona es va publicar entre 1911 i 1930 i es va consolidar com uns dels mitjans esportius de referència a Catalunya, juntament amb *Mundo Deportivo*. La seva difusió tenia un abast estatal, però amb una clara vinculació a l'escena esportiva catalana. *Stadium* va ser una publicació quinzenal dirigida a la societat acomodada de Barcelona que s'incorporava al món de l'esport, per la qual cosa, tot i tenir una orientació poliesportiva, mostrava una sensibilitat especial cap a disciplines com el tenis, l'automobilisme o l'hípica, més enllà del futbol. Per a aquesta investigació, s'han seleccionat els exemplars de *Stadium* compresos entre els anys 1925 i 1928, corresponents a un total de 96 números, des del 430 fins al 525, dels quals se n'han obtingut 184 imatges. Tot i que la revista es publicava des d'abans de 1920, s'ha optat per analitzar específicament aquest període dins de la dècada a causa de la gran quantitat de material gràfic extret dels exemplars entre aquests quatre anys i així garantir una mostra equilibrada dins el conjunt del treball.

Dins la mateixa etapa també s'ha inclòs la revista *Imatges: Setmanari Gràfic d'Actualitats*. Aquesta publicació, editada entre els mesos de juny i novembre de 1930, es caracteritzava pel seu enfocament generalista i per la seva vocació cosmopolita, reflectint la quotidianitat social, cultural i política de la Barcelona de l'època. En menor mesura, dedicava un espai a l'esport, però des d'un punt de vista més quotidià i menys professional. No obstant això, la seva inclusió en aquest estudi es justifica per la seva gran quantitat de material gràfic, que permet observar com es representava la dona en contextos esportius dins d'un mitjà de caràcter més ampli. Per a l'anàlisi, s'han seleccionat els 25 exemplars que es van publicar durant l'existència de la revista, dels quals s'han extret 28 imatges.

La segona etapa és la Segona República espanyola (1931-1936/39), de la qual no s'ha trobat cap revista especialitzada en l'esport disponible per consultar. Així doncs, també s'ha optat per una publicació generalista com *D'Ací i d'Allà*. Aquesta revista gràfica en català publicada entre 1918 i 1936 es caracteritza per la seva orientació elitista, ja que era dirigida a la classe burgesa. Així doncs, les seves

pàgines tracten temes de moda, cinema, teatre, literatura, arquitectura i esports, principalment aquells associats a les classes benestants, com l'hípica i el golf, cosa que reforçava un model de feminitat vinculat a l'alta societat i als valors tradicionals. Inicialment va ser de periodicitat mensual, però a partir de 1931 va passar a ser trimestral. Durant aquest període, partint des de l'abril de 1936 amb l'adveniment de la República, s'han examinat 26 exemplars, on s'han trobat 62 fotografies.

Entrant en el Franquisme (1939-1975), s'han obtingut imatges de dues publicacions: *El Once* i *Vida Deportiva*. *El Once* va ser un setmanari publicat entre 1945 i 1968 que es caracteritzava per la seva orientació satírica amb una especial atenció al futbol. Per a aquest treball, s'han seleccionat els 114 exemplars d'entre 1945 a 1947, d'on s'han aconseguit 25 fotografies. D'altra banda, *Vida Deportiva* també és un setmanari esportiu. En aquest cas, va estar en actiu entre 1944 i 1965, una època en què va ser considerada com una de les millors publicacions esportives editades a Barcelona, ja que oferia una cobertura àmplia i detallada de les competicions i les figures esportives més destacades, especialment de disciplines com el futbol, el ciclisme o la boxa. En total, s'han revistat 338 exemplars d'aquesta publicació, d'on s'han aconseguit 346 imatges. Aquestes dues revistes permeten explorar com la premsa esportiva representava la figura de la dona en un context de restriccions socials i polítiques.

Finalment, de la darrera etapa de l'estudi, que s'inicia amb la mort de Franco (1975), s'ha centrat la recerca en la revista *Don Balón*, una publicació setmanal editada a Barcelona entre 1975 i 2011 i de gran prestigi i reconeixement, ja que va aconseguir tenir un abast global. *Don Balón* es va caracteritzar pel seu enfocament principalment en el futbol, tot i que també va dedicar espai a altres esports, sempre amb una gran quantitat de material gràfic. Per a l'anàlisi d'aquesta etapa s'ha seleccionat el període comprès entre 1976 i 1979, corresponent als primers anys de la revista i, per l'alt volum de pàgines de cada exemplar de la publicació (63 pàgines) i la necessitat de gestionar de manera efectiva la gran quantitat d'imatges, s'ha decidit examinar els números de la publicació de cinc en cinc, amb 34 de consultats, el que ha generat un total de 99 fotografies.

3.4. Limitacions

Pel que fa a les limitacions del present estudi, cal assenyalar, en primer lloc, el volum de la mostra. Tot i que aquesta pot considerar-se àmplia i representativa per a un Treball de Fi de Grau, amb un total de 744 imatges analitzades entre 1920 i 1979, hauria estat interessant poder revisar la totalitat dels exemplars de cadascuna de les publicacions. Aquesta opció hauria permès dur a terme un seguiment més exhaustiu de l'evolució de les diferents categories any rere any, aportant una mirada més precisa i detallada sobre les transformacions en la representació de les dones esportistes.

En aquest sentit, també cal tenir en compte que el volum de mostra no és homogeni entre les diferents revistes. Aquesta disparitat es deu tant a la periodicitat i la vida de les publicacions com al volum de material disponible, com és el cas de *Don Balón*, amb números de gran extensió (64 pàgines per exemplar). Aquest desequilibri pot haver condicionat parcialment la comparabilitat entre períodes o capçaleres.

D'altra banda, pel que respecta a *D'Ací i d'Allà*, és important remarcar que aquesta revista, de caire més cosmopolita i culte, podria haver introduït una certa distorsió en relació amb la resta de la mostra. Tot i incloure imatges de dones esportistes, moltes d'aquestes apareixen vinculades a seccions de moda o presentades des d'un interès en la seva vida personal, i no necessàriament a la seva activitat esportiva. Això podria limitar la representativitat real d'aquesta publicació com a testimoni del tractament mediàtic de l'esport femení durant la Segona República, una època plena de canvis polítics i socials, en la qual les dones accedeixen al vot, per posar un exemple.

4. Resultats

En aquest apartat es presenten els resultats obtinguts a partir de l'anàlisi i la classificació de les fotografies segons els criteris establerts. Com ja s'ha especificat anteriorment, el present estudi divideix el període històric entre 1920 i 1979 en quatre etapes. Així doncs, per tal de facilitar la comprensió dels resultats, s'han organitzat en quatre seccions diferenciades per tal de seguir l'evolució de manera cronològica. Dins d'elles, s'ha creat una subdivisió segons el tipus de categories: de localització i jerarquia, d'esports representats i el context de la seva pràctica i d'enfocament de la figura de la dona esportista. A més, en les etapes en què s'ha obtingut més d'una revista també es presenta una anàlisi per a cada publicació per tal d'observar-ne les semblances i les possibles diferències i, tot seguit, una del conjunt.

4.1. Dictadura de Primo de Rivera (1920-1930)

Aquesta primera dècada analitzada engloba la dictadura de Primo de Rivera, que es va instaurar a Espanya el 13 de setembre de 1923 i va caure el 28 de gener de 1930. En aquesta etapa també s'inclou el període entre la fi de la dictadura i l'adveniment de la Segona República, en què va tenir lloc la "Dictablanda" de Dámaso Berenguer. A continuació es presenten els resultats de cadascuna de les categories a partir de l'anàlisi de les revistes *Stadium* i *Imatges*. Els següents gràfics presenten l'anàlisi a partir d'una mostra total de 212 fotografies.

4.1.1. Localització i jerarquia

En primer lloc, centrant-nos en la ubicació de les fotografies, s'ha pogut observar la poca rellevància que se li donava a la figura de la dona esportista en els anys vint del segle passat, tant a la revista *Stadium* com a *Imatges*. Hi destaca que dins la mostra seleccionada, formada per 121 exemplars, només s'ha identificat una instantània en portada. Aquesta correspon al número 507 de la revista *Stadium*, publicat el 15 de març de 1928, on hi apareix Rose Ifier, pilot d'automobilisme (Imatge 1). D'altra banda, no s'ha trobat cap imatge que ocupi les pàgines principals de les revistes ni la contraportada, seccions de gran impacte visual. Això indica que la presència femenina en espais de màxima visibilitat era pràcticament

inexistent i sustenta la idea que l'esport femení quedava relegat a un paper secundari.

Imatge 1. Portada del número 507 de la revista *Stadium*

Font: Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA)

En l'anàlisi de les fotografies de la revista *Stadium* trobem una majoria d'imatges localitzades a les pàgines interiors secundàries de la publicació (93%), a les quals es poden sumar les de la secció específica centrada en dones (6,5%), titulada 'Fémina deportista'. A més, cal especificar, que aquestes imatges sempre estan situades més enllà de la pàgina 10, d'entre les 36 que acostuma a tenir la publicació, fet que en dificulta encara més la visibilitat per als lectors. Pel que fa a la revista *Imatges*, si bé també predominen les fotografies en pàgines interiors secundàries (71%), la presència d'imatges en la secció de dones és més elevada (29%). Tot i això, a diferència de *Stadium*, sí que s'han localitzat instantànies a pàgines més destacades com la 4 o la 7, tot i que només en casos minoritaris.

Finalment, el càlcul total de les 212 fotografies analitzades confirma la tendència general que les pàgines interiors secundàries predominen sobre la resta amb un 90%, les ubicades a la secció de dones representen el 9% i la de la portada un 0,47%. Així doncs, s'evidencia el paper marginal de la dona esportista en la premsa de l'època.

La segona categoria d'aquesta secció és la mida de la fotografia. En aquest sentit, els resultats assenyalen una clara correlació amb l'anterior paràmetre, confirmant el caràcter gairebé residual de l'esport femení. A *Stadium* les imatges presentades en forma de mosaic, que representen un 40% del total, són les més freqüents. Aquestes fotografies, en estar agrupades en una mateixa pàgina amb altres imatges, no atorguen un protagonisme individual a l'esportista femenina. Si sumem aquest percentatge amb el 28% de fotografies de mida petita, veiem que un 68% de les 184 imatges no destaquen l'esport femení de manera significativa. D'altra banda, les de mida mitjana suposen el 26%, les grans el 4% i les de pàgina completa el 2%. Quant a la revista *Imatges*, cal especificar que és una publicació on se li dona més importància a l'aspecte gràfic. Aquest és un dels factors pels quals trobem un 71% de les 28 fotografies de mida mitjana, a més d'un 3,5% de mida gran i 2% a pàgina completa. Per contra, les petites representen un 25%.

L'anàlisi global de la mida de les imatges reafirma la poca visibilitat de les dones esportistes dins les publicacions estudiades. Com es pot veure al gràfic 1, la majoria de les fotografies es concentren en formats de mida reduïda, fet que indica que l'esport femení no rebia un protagonisme individual destacat. En contrast, les imatges de mida gran i a pàgina completa són minoritàries. Aquesta distribució reflecteix el patró a relegar les esportistes femenines a un segon pla, ja que no se les atorga el mateix espai i importància que als esportistes masculins o a altres continguts de la revista.

Gràfic 1. Mida de les fotografies (Dictadura de Primo de Rivera)

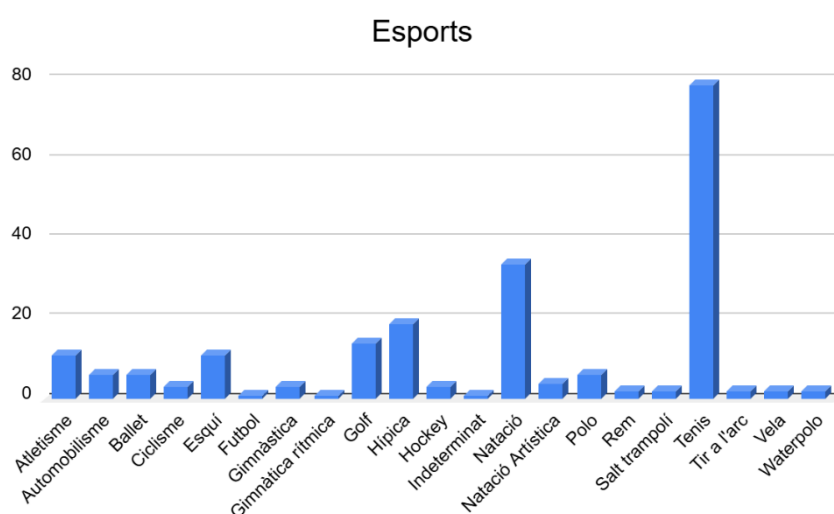

Font: elaboració pròpia (2025)

4.1.2. Esports representats i context de la pràctica

Els resultats de l'anàlisi mostren una àmplia varietat en els esports representats. De fet se n'han trobat 21 diferents, tal com es pot observar al gràfic 2. No obstant això, es detecta un predomini d'algunes disciplines sobre d'altres. El tennis (37%), la natació (16%), i els esports eqüestres (12%), és a dir, l'hípica i el polo, concentren la major part de les representacions, cosa que suggereix que eren els esports femenins més acceptats socialment en aquell moment tant per la societat com per la premsa, ja que estaven associats a la burgesia i les classes altes. Per contra, és interessant observar com altres disciplines tradicionalment masculines, com la boxa o el bàsquet, estan totalment absents en les publicacions analitzades. A més, el futbol només apareix una vegada, fet que evidencia la seva escassa vinculació amb l'esport femení en aquella època.

Gràfic 2. Esports representats (Dictadura de Primo de Rivera)

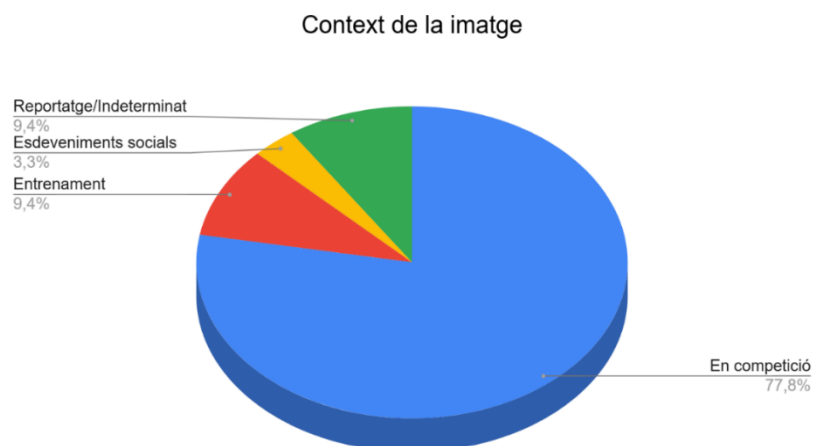

Font: elaboració pròpia (2025)

Cal esmentar les diferències entre les dues revistes. A *Stadium* hi ha un protagonisme clar del tennis (43%), seguit dels esports eqüestres (14%) i la natació (13%). Sorpren la presència de l'automobilisme, que s'explica per la importància que li donava aquesta publicació a aquesta disciplina, dedicant edicions especials al Saló de l'Automòbil. En el cas de la revista *Imatges*, hi ha un predomini de la natació (36%), però també apareixen altres pràctiques més estètiques vinculades a l'expressió i l'exhibició corporal com el ballet i la natació artística.

Entrant en l'àmbit de la pràctica esportiva, l'anàlisi confirma que la representació de les dones esportistes es centra exclusivament en l'àmbit esportiu, ja que no hi ha cap fotografia que s'encabeixi fora d'aquest. Això coincideix amb el fet que no apareix cap que correspongui a un espai publicitari. Així doncs, tot i la seva escassa visibilitat, quan les dones apareixien en aquestes publicacions era principalment per la seva activitat atlètica i no per altres raons com la seva vida personal o la seva imatge de bellesa. Quant a la professionalitat de les esportistes, es detecta una forta presència de figures professionals (86%), la majoria de les quals es troba en un context de competició, com es pot veure al gràfic 3. En canvi, la presència de dones practicant esport de forma recreativa/amateur o en un àmbit escolar és molt menor, cosa que representa un 7% cada variable, fet que ens indica que es donava més importància a dones amb un cert reconeixement esportiu.

Gràfic 3. Context de la imatge (Dictadura Primo de Rivera)

Font: elaboració pròpia (2025)

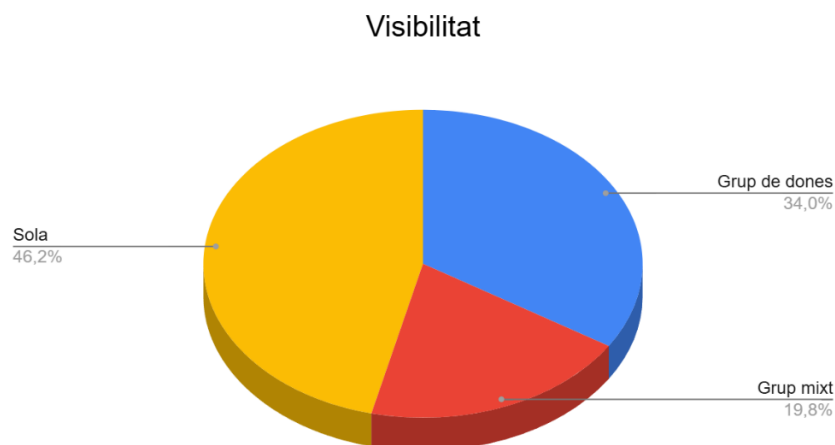
Tot i això, és rellevant posar de manifest les diferències significatives entre les dues publicacions analitzades en aquesta època. D'una banda, a la revista *Stadium* predominen de forma clara les esportistes retratades en un context de competició (87%) i dins d'un àmbit professional (91%). Aquest enfocament respon a la naturalesa de la publicació, ja que estava centrada en el seguiment de l'actualitat esportiva professional. En canvi, la revista *Imatges* ofereix una visió més diversa de la pràctica esportiva femenina, que es mostra en la proporció equilibrada entre esportistes professionals (54%) i en formació (43%). Aquesta diferència es

reflecteix també en els contextos en què apareixen les esportistes, ja que gairebé la meitat de les fotografies (46%) corresponen a entrenaments, mentre que un 36% formen part de sessions fotogràfiques per a reportatges i només un 18% es situen en escenaris competitiu. Això es pot explicar per què aquesta revista no era de caràcter esportiu, si no que estava centrada en la vida social de la Barcelona de l'època i l'esport es tractava des d'una perspectiva més cultural i estètica. També té molt a veure amb aquesta qüestió que totes les dones que apareixen a les instantànies siguin espanyoles, donat que predominaven els reportatges de temes de proximitat, mentre que a la revista *Stadium* hi ha una presència més internacional, amb un 57% d'esportistes nacionals i un 31% d'estrangeres.

4.1.3. Enfocament de la dona esportista

Una de les claus per examinar com s'enfocava la figura de la dona esportista a la premsa és la composició o la visibilitat de la imatge, és a dir, si apareixen soles o en grup. En aquest sentit, s'ha pogut determinar que les revistes analitzades tendien a donar protagonisme a les dones en les fotografies publicades, ja sigui de forma individual o en un grup femenins, tal com es pot observar al gràfic 4.

Gràfic 4. Visibilitat de les imatges (Primo de Rivera)

Font: elaboració pròpia (2025)

Tanmateix, la diferència és més elevada si ens fixem en cadascuna de les revistes. A *Imatges* el 75% de les instantànies mostren grups de dones i el 25% dones soles. L'absència d'imatges de grups mixtos s'explica pel fet que aquesta publicació

enfocava els seus reportatges en disciplines esportives collectives. D'altra banda, a la revista *Stadium* hi ha més variació, encara que predominen les dones soles (49%) sobre els grups de dones (28%) i els grups mixtos (23%). Aquesta última variable es pot atribuir en gran mesura a la importància que aquesta revista li donava al tennis, on són més habituals els partits de dobles mixtos o les entregues de trofeus conjunts.

Un altre aspecte rellevant a analitzar és la representació corporal de l'esforç físic en les imatges. En aquest sentit, tot i que, com s'ha esmentat anteriorment, les esportistes apareixien en un context competitiu i professional, les dades posen de manifest que moltes d'elles es representaven en una actitud passiva, sense fer esforç físic: en un 63% de les 212 imatges es troben fent exercici i en un 37% no. Aquesta tendència revela un patró condicionat per estereotips de gènere en què es prioritza una imatge de dona més estàtica i allunyada de la intensitat física. Això es tradueix en imatges on les esportistes apareixen posant, descansant o en situacions més contemplatives (Imatge 2), en comptes de mostrar-se en ple esforç, suades o amb expressió de cansament.

Imatge 2. Pàgina 23 del número 7 de la revista *Imatges*

Font: Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA)

Aquest fenomen encaixa amb la construcció històrica del gènere en l'esport, on tradicionalment s'ha evitat associar la dona amb qualitats com la força, la resistència o el desgast físic, que s'han considerat més pròpies del gènere masculí.

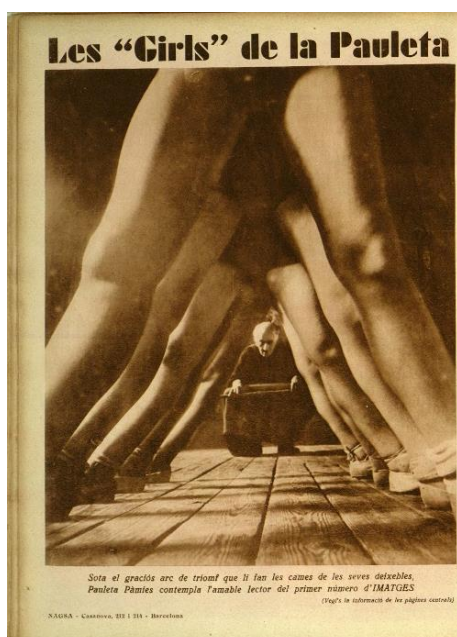
Pel que fa als *frames* estereotipats, destaca la prevalença d'un enfocament neutre/professional, que es dona en el 96% de les imatges. L'estereotip de bellesa estètica es reproduïx en el 3% de les fotografies, en les quals l'atenció es desplaça cap a l'atractiu físic. Això es mostra tant en l'enfocament de la fotografia com en els peus de foto, per exemple, en el número 505 de la revista *Stadium*:

“Pilar Durán, campeona del año pasado, rodeada de preciosas compañeras. – Pilar Armangué, como espléndida figura griega enclavada en la hermosa sábana nívica. –Tres preciosas skidoras surgen de la blanca albura con la sonrisa y la esperanza de la gloria”

Aquestes descripcions evidencien com es prioritza l'aspecte físic de les esportistes deixant de banda la seva professionalitat o el seu rendiment. Per últim, l'estereotip d'heroïna, en què s'exalta la dona esportista com a una figura excepcional, només apareix una vegada en tota la mostra. Aquest baix percentatge podria posar de manifest que les esportistes no eren vistes com a figures a admirar, a diferència dels esportistes masculins.

Finalment, l'anàlisi indica que en aquesta època la sexualització de la dona esportista era un fenomen minoritari, ja que només es dona en el 7% de la mostra. Tot i això, cal matisar que aquesta no es manifestava tant freqüentment en la posada en escena de les fotografies (imatge 3), sinó que ho feia de forma més habitual en els peus de foto i els titulars que les acompanyaven (imatge 4). Aquests textos sovint introduïen comentaris sobre l'aparença física de les esportistes, en alguns casos amb un to admiratiu o galant.

Imatge 3. Pàgina 11 del número 1 de la revista *Imatges*.

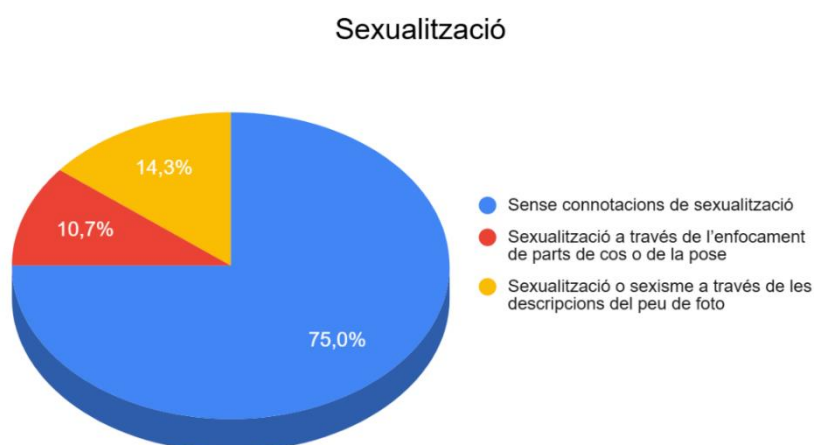
Imatge 4. Pàgina 11 del número 446 de la revista *Stadium*.

Font: Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA)

El patró de sexualització sí que és més present a la revista *Imatges*, on s'ha identificat una presència més elevada d'elements d'aquest tipus, ja sigui a través de descripcions que ressaltaven la bellesa de les protagonistes o mitjançant fotografies amb posicions més estilitzades o enquadraments que destacaven determinades parts del cos (gràfic 5).

Gràfic 5. Sexualització (Primo de Rivera)

Font: elaboració pròpia (2025)

Aquesta dinàmica pot tenir relació amb l'enfocament editorial de la publicació, que no estava especialitzada en informació esportiva, sinó que donava més importància a l'aspecte estètic en la construcció de les seves protagonistes. En canvi, a *Stadium*, una revista de caràcter esportiu, aquests elements són menys freqüents. Això indica que, en mitjans especialitzats en esport, la representació de la dona tenia una dimensió més neutral i professional.

4.2. Segona República (1931-1936)

Aquesta segona etapa analitzada correspon al període comprès entre el 14 d'abril de 1931, amb la proclamació de la Segona República Espanyola després de la caiguda de la monarquia d'Alfons XIII, i l'esclat de la guerra civil el juliol de 1936. Va ser una època de reformes socials i polítiques que van afavorir el creixement de la presència de les dones en l'àmbit esportiu. Tanmateix, aquest avenç es va veure interromput amb l'inici de la guerra. Tot seguit, es presenten els resultats de cadascuna de les categories a partir de l'anàlisi de la revista *D'Ací i d'Allà*. La mostra dels gràfics d'aquesta etapa està formada per 62 fotografies.

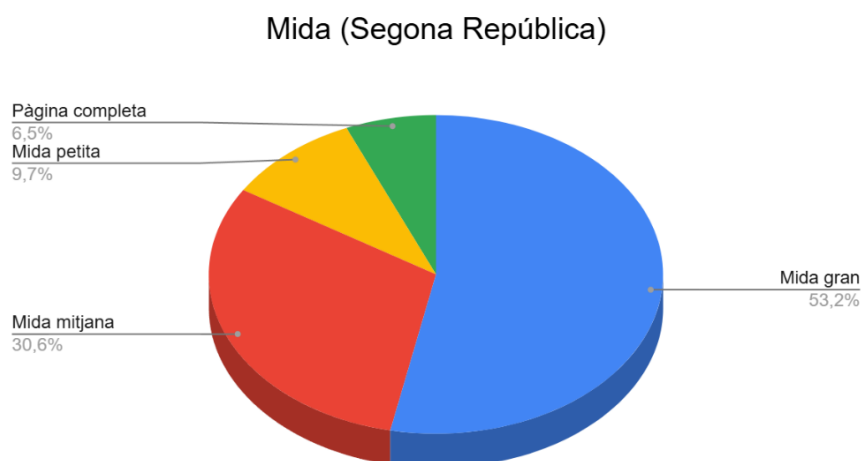
4.1.1. Localització i jerarquia

L'anàlisi de la ubicació de les fotografies a la revista *D'Ací i d'Allà* continua posant de manifest la presència reduïda de dones esportistes en espais de gran visibilitat. La majoria de les imatges es troben a les pàgines interiors secundàries (69%), mentre que el 31% restant apareix a la secció específica dedicada a les dones, anomenada 'Converses femenines', que incloïa entrevistes a personalitats femenines, entre elles dones atletes. Per contra, és necessari destacar que no s'ha trobat cap fotografia de dones esportistes ni a les portades, ni a les contraportades ni a les primeres pàgines de la revista. Una de les raons que poden explicar aquest fet és que *D'Ací i d'Allà* no era una publicació especialitzada en esport, sinó una revista cultural i d'actualitat, cosa que reduïa significativament la probabilitat que una dona dedicada a l'esport aparegués en un lloc destacat dins la publicació. És a dir, la prioritat de la publicació no era ressaltar l'esport femení o fer un seguiment de l'actualitat esportiva. Tot i això, no es pot deixar d'esmentar que els estereotips

de gènere que seguien presents en la societat, cosa que es reflectia a la premsa i provocava que es relegués les dones a seccions més secundàries.

En segon lloc, la dissecció de la mida de les fotografies evidencia la importància que aquesta publicació atorgava a l'aspecte gràfic, de la mateixa manera que la revista *Imatges*. En general, es dona un protagonisme destacat a la representació visual de les dones esportistes, amb una presència abundant d'imatges de grans dimensions, incloent-n'hi algunes a pàgina completa (gràfic 6). Aquest tractament es pot explicar pel caràcter de la revista, que tenia una orientació artística i estètica. A diferència d'altres publicacions centrades en la informació esportiva aquí es buscava un impacte visual, amb imatges de gran qualitat i mida considerable.

Gràfic 6. Mida de les fotografies (Segona República)

Font: elaboració pròpia (2025)

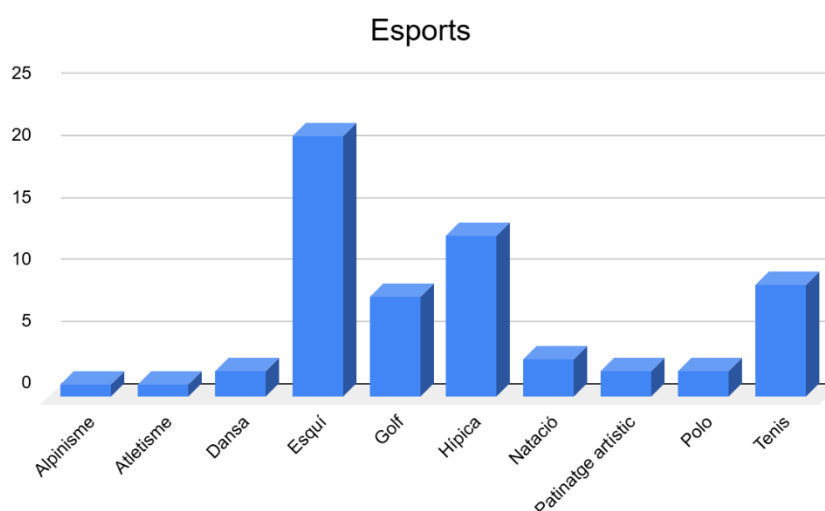
Així, es pot afirmar que se li donava una importància destacada a la figura de la dona esportista pel que fa a les dimensions de les fotografies, fet que igualava la seva representació amb la de l'home en aquest aspecte. Per tant, a primera vista, podria semblar que ens estiguéssim apropant a un protagonisme de l'esportista femenina, però això no és del tot real, ja que s'ha de tenir en compte un altre factor particular d'aquesta revista, que és l'elevada presència de publicitat i seccions dedicades a la moda esportiva femenina. En molts casos, la figura de la dona no es destaca tant pel seu paper com a esportista, sinó com a model d'un producte, especialment en les col·leccions de roba esportiva. Això suggereix que, encara que la mida de les imatges pugui indicar una major visibilitat, aquesta no sempre respon

a un reconeixement de la dona en l'àmbit esportiu, sinó que sovint està condicionada per objectius comercials i estètics.

4.2.2. Esports representats i context de la pràctica

Els resultats de l'anàlisi mostren una representació molt limitada d'esports de caràcter popular en aquesta publicació, tal com es pot observar al gràfic 7. En canvi, destaquen disciplines associades a les classes altes i a persones amb un alt nivell adquisitiu, com l'esquí (33%), l'hípica (21%) o el golf (13%).

Gràfic 7. Esports representats (Segona República)

Font: elaboració pròpia (2025)

Aquestes proporcions evidencien el caràcter elitista de la revista. A diferència d'altres publicacions analitzades, aquí la varietat d'esports és menor, fet que es pot explicar perquè no es tracta d'una revista especialitzada en esport i també per tractar-se d'una mostra més reduïda. D'altra banda, es posa de manifest que, tot i la democratització de la practica esportiva, l'accés a aquesta encara estava marcat per les diferències de classe i de gènere, per la qual cosa, les dones que apareixien a la revista ho feien en esports socialment acceptats tenint en compte aquestes circumstàncies socioeconòmiques.

D'altra banda, en aquesta època l'anàlisi de les imatges mostra un canvi considerable en l'àmbit i el context de la pràctica esportiva. Quant a la primera qüestió, destaca el fet que una part considerable de les instantànies se situïn fora

de l'àmbit estrictament esportiu, cosa que representa un 33% i que té una relació directa amb la presència de publicitat en la revista. Tot i això, les esportistes professionals continuen sent les més retratades (53%). En tercer lloc, el 13% de les imatges mostren dones practicant esport de manera amateur o recreativa, en activitats vinculades a les classes altes, principalment, golf. Això també té a veure amb l'enfocament de la revista de l'esport com a una activitat social i d'oci.

En relació amb el context de la imatge, es produeix una davallada notable de la representació de dones en competició. Aquest descens es veu compensat per un augment de la publicitat, que arriba a representar gairebé un terç de la mostra analitzada, com es pot veure en el gràfic 8. Això reflecteix un canvi en la manera en què es mostra la dona esportista en la revista, on es prioritza la seva imatge com a model de consum per sobre del seu paper com a atleta. A més, es registra un increment de la seva presència en reportatges i esdeveniments socials, cosa que consolida la idea que la representació de la dona en l'esport durant aquesta etapa estaria més vinculada a aspectes estètics i socials que a la seva trajectòria esportiva. Tanmateix, això no es pot afirmar categòricament ni es pot generalitzar donada la naturalesa de la revista *D'Ací i d'Allà*.

Gràfic 8. Context de la imatge (Segona República)

Font: elaboració pròpia (2025)

Finalment, pel que fa a la nacionalitat de les esportistes representades, s'observa una reducció en la presència de dones espanyoles respecte a l'etapa anterior, situant-se en un 42%. Aquest descens es deu a l'augment de la publicitat dins la

revista (imatge 5), on les protagonistes solen ser models o esportistes no identificades, fet que explica que les protagonistes d'un 34% de les 62 fotografies siguin d'origen indeterminat. D'altra banda, la presència d'esportistes estrangeres arriba al 24%, una xifra que, tot i ser inferior a la d'esportistes espanyoles, evidencia una certa obertura cap a referents internacionals, encara que no amb el mateix pes que en revistes especialitzades en esport.

Imatge 5. Pàgina 28 del número 162 de la revista *D'Ací i d'Allà*

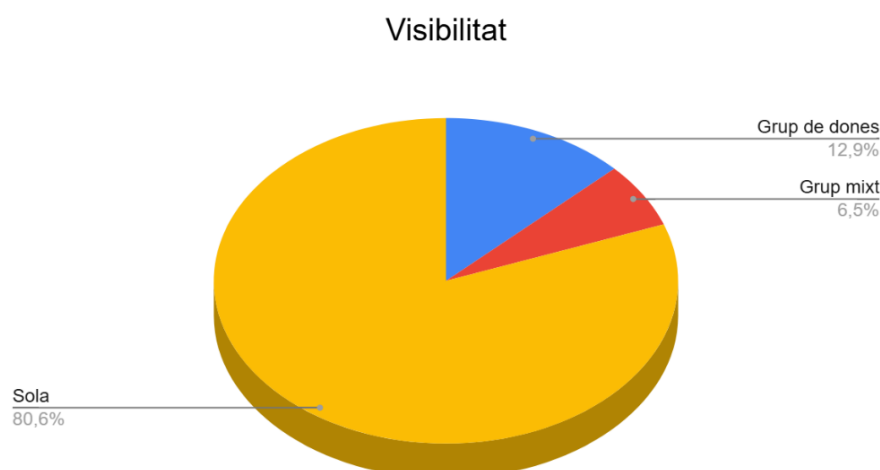

Font: Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA)

4.2.3. Enfocament de la dona esportista

L'anàlisi de l'enfocament de la figura de la dona esportista en aquesta època s'ha vist clarament influenciada per la introducció de la publicitat i la presentació de colleccions de moda. En el cas de la visibilitat, com es pot observar en el gràfic 9, la majoria de les imatges mostren dones de forma individual. Aquest predomini s'explica pel fet que moltes de les fotografies corresponen a anuncis publicitaris, en què la figura femenina es presenta sola per destacar el producte. Una altra raó de la baixa presència de grups de dones o grups mixtos és la naturalesa dels continguts de la revista, que no està enfocada en el seguiment de l'actualitat esportiva professional, sinó que dona més espai a reportatges i entrevistes individuals. Aquest enfocament reforça la tendència de presentar la dona com a protagonista aïllada en lloc de formar part d'un col·lectiu esportiu.

Gràfic 9. Visibilitat de les imatges (Segona República)

Font: elaboració pròpia (2025)

També té molt a veure la qüestió de la moda amb la presentació de fotografies de dones realitzant esforç físic, ja que s'evidencia una inclinació cap a la passivitat. És a dir, la majoria de les imatges (79%) mostren dones en actitud estàtica o sense realitzar cap esforç físic aparent, fet que es pot relacionar amb la presència d'instantànies dedicades a la moda, però també a les que s'encabeixen dins d'altres contextos com esdeveniments socials o reportatges. En canvi, només un 21% de les esportistes apareixen duent a terme esforç, de la mateixa manera que les fotografies en un context de competició representen el 25%. Això reforça l'estereotip de gènere segons el qual les dones no són mostrades en situacions d'exigència física, sinó en posades en escena estilitzades.

Pel que fa als *frames* estereotipats, en aquesta època es produeix un cert equilibri entre la representació neutra o professional (58%) i la imatge de la dona com a símbol de bellesa (42%), tal com s'ha especificat, per l'increment de la publicitat i dels reportatges, que propicia una associació entre l'esport femení i l'atractiu físic de les esportistes. Això es reflecteix tant en l'enquadrament de les fotografies com en els textos que les acompanyen. Un exemple clar el trobem en la descripció d'una collecció de bany en el número 162 de la revista *D'Ací i d'Allà*, en què no només es posa en destaca la peça, sinó el cos de la model que la llueix: "*Joana Marsh duu un vestit de bany d'estil novíssim, que posa en valor la seva esquena deliciosa*".

Aquesta tendència també s'observa en la cobertura de fites esportives, on, en lloc de fer èmfasi en el mèrit esportiu, es posa el focus en l'atractiu de les protagonistes. Un cas paradigmàtic d'aquest fenomen apareix en el número 173 de *D'Ací i d'Allà* del juny de 1933 (imatge 6), on es parla de Solita Salgado, campiona interuniversitària del món en natació:

“No sols neda meravellosament, sinó que la seva simpatia i la seva bellesa obliguen a suposar que si les sirenes tinguessin un acabament humà se li assemblarien”

Aquesta referència a les sirenes és especialment recurrent al llarg de gairebé tota la mostra de l'estudi quan es parla de nedadores, cosa que demostra com la figura de la dona esportista es vinculava sovint a ideals estètics i de feminitat. A més, cal destacar l'absència total del *frame* d'heroïna en aquest període. No es construeixen relats de “supercampiones” o d'estrelles esportives femenines, fet que contrasta amb el tractament que rebien els esportistes masculins en altres mitjans. Això evidencia com l'esport femení, tot i guanyar espai en la representació visual, encara quedava subjecte a narratives que el deslligaven del rendiment i l'excel·lència esportiva.

Imatge 6. Pàgina 55 del número 173 de la revista *D'Ací i d'Allà*

Font: Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA)

Finalment, centrant-nos en la sexualització, en aquesta revista ascendeix a l'11%. En el 6% dels casos es dona a mitjançant les descripcions o els titulars, tal com s'ha especificat en els exemples anteriors, mentre que l'altre 5% es manifesta a través de l'enfocament de parts del cos o de la posició de la protagonista. Tot i l'alt índex d'imatges que posen el focus en la bellesa, no es pot afirmar que hi hagi una intenció explícita de sexualització en la majoria d'elles. No obstant això, una fotografia que posa de manifest aquest tipus de cosificació és la del número 166, d'octubre de 1932 (imatge 7). Com es pot veure, a la instantània apareixen dues dones a una pista d'atletisme, però l'enfocament destaca la seva aparença física més que en l'activitat esportiva, ja que van ben pentinades i maquillades i adopten una postura que deixa entreveure l'escot.

Imatge 7. Pàgina 37 del número 166 de la revista *D'Ací i d'Allà*

Font: Arxiu de Revistes Catalanes Antiques

D'altra banda, de la mateixa manera que en el període anterior, no s'ha trobat cap cas de sexualització a través de la vestimenta. En totes les imatges, la indumentària correspon a la de l'esport practicat, cosa que suggereix que la cosificació no es produeix per una qüestió de vestuari, sinó per l'enfocament narratiu i visual de les fotografies.

4.3. Franquisme (1939-1975)

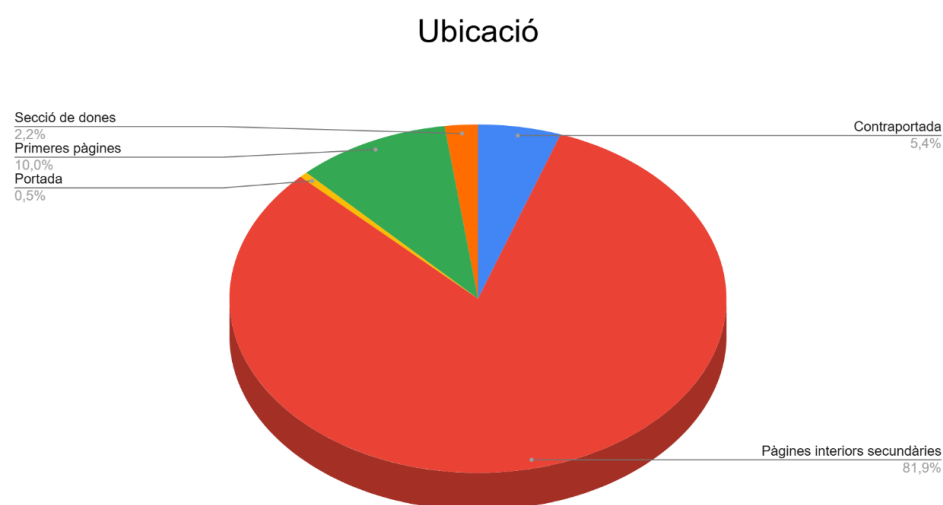
La tercera etapa de l'estudi es centra en la dictadura franquista que es va iniciar definitivament a tot l'Estat Espanyol l'1 d'abril del 1939, després del final de la Guerra Civil. Aquest període es caracteritza per un creixement de la pràctica esportiva, impulsat en part per la voluntat del règim de controlar les masses. Tot i això, el paper de la dona a la societat es va veure condicionat per la visió tradicionalista de la dictadura, fet que va repercutir a l'esport i a la premsa. A continuació, es presenta l'anàlisi de dues publicacions especialitzades en esport durant aquest període: *El Once* i *Vida Deportiva*. Entre les dues revistes, la mostra engloba 371 fotografies.

4.3.1. Localització i jerarquia

La primera categoria analitzada en aquesta època ens continua indicant la poca importància que se li donava a l'esport femení. Tot i això, és cert que s'observa un lleuger augment del protagonisme respecte a la localització de les imatges en comparació amb etapes anteriors. Encara que la majoria de les fotografies es segueixen ubicant a les pàgines interiors secundàries, s'ha detectat un increment en la seva presència a les primeres pàgines i a la contraportada (gràfic 10). Això es pot atribuir a la institucionalització de l'esport femení a càrrec de la Sección Femenina de la Falange, és a dir, a la creació de competicions oficials, i també a la promoció de la imatge de la dona vinculada a la salut i la gràcia, com es podrà veure més endavant en altres categories.

Malgrat aquesta evolució, la portada, l'espai de màxima visibilitat, continuava estant reservada als esportistes homes. De fet, en els 452 exemplars analitzats entre 1945 i 1965, només en dues ocasions es va dedicar la portada a una dona, concretament a la revista *Vida Deportiva*, una on apareix la patinadora Franca Río i una altra en què la nedadora María Ballesté recull un premi de la mateixa revista.

Gràfic 10. Ubicació de les imatges (Franquisme)

Font: elaboració pròpia (2025)

Pel que fa a les diferències entre les dues revistes, el més destacable és l'aparició freqüent de fotografies a la contraportada de *El Once* (40%), on també es solien ubicar les seccions dedicades a mostrar la dona en el món de l'esport, que rebien el nom de 'El deporte y la gracia femenina' o 'La mujer en el deporte'. La resta es localitzen en les pàgines interiors secundàries, mentre que no hi ha cap en espais de màxima visibilitat. En canvi, a la revista *Vida Deportiva* la major part de les imatges es troben a les pàgines secundàries (86%), però també hi ha una presència destacada a les primeres (10%) en comparació amb *El Once*. En aquest cas, no s'ha trobat cap secció especialitzada en esport femení, cosa que podria indicar un enfocament menys segmentat dins la publicació pel que fa al gènere.

Quant a la mida, es produeix un cert retrocés respecte a l'etapa anterior, ja que la proporció més abundant està formada per fotografies de mida petita (64%) a les quals es podrien sumar les de format mosaic (13%). Aquesta tendència es deu al fet que, a diferència de les revistes *Imatges* o *D'Ací i d'Allà*, les dues publicacions d'aquesta època donaven menys protagonisme a la imatge i incloïen una major quantitat de text. Ara bé, és evident que aquest fenomen també respon a la manca de construcció de referents femenins en l'esport, ja que en aquella època no es tendia a presentar les esportistes com a figures a admirar.

A *El Once* més de la meitat de les fotografies es presenten en mosaic, especialment a la secció dedicada a l'esport femení, amb breus descripcions sobre la pràctica realitzada sovint força masculistes. Pel que fa a la contraportada s'han trobat dues fotografies grans en els 114 exemplars de la mostra. Així doncs, queda clar que en aquesta publicació l'esport femení es tractava de manera aïllada i es volia diferenciar de la pràctica competitiva masculina. Per la seva banda, a la revista *Vida Deportiva* un 67% de les 346 fotografies són de mida petita (menys d'un quart de la pàgina). No obstant això, cal esmentar la dimensió més gran de la publicació pel que fa a la seva grandària. La seva distribució també és més variada, amb un 23% d'imatges de mida mitjana, menys d'un 1% de fotografies grans i un 10% en format mosaic. Moltes d'aquestes últimes formen part de grans llistes d'esportistes destacats de l'any. En aquest sentit, com es pot observar a la imatge 8, la presència de dones en aquestes classificacions és molt reduïda, fet que torna a evidenciar la poca rellevància atorgada a l'esport femení en aquesta època.

Imatge 8. Pàgina 3 del número 431 de la revista *Vida Deportiva*

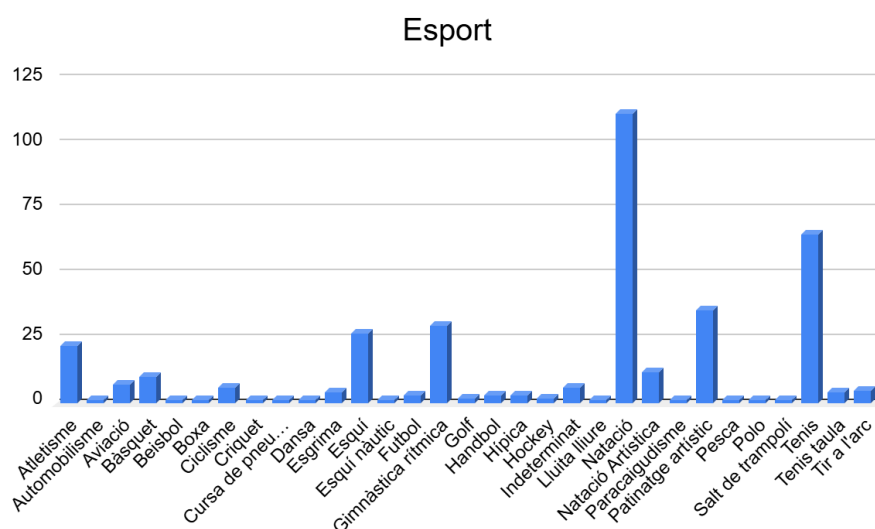
Font: Hemeroteca General de la UAB

4.3.2. Esports representats i context de la pràctica

L'anàlisi mostra una gran varietat d'esports representats, el que posa de manifest el caràcter poliesportiu d'ambdues revistes. Tot i que és cert que el futbol és l'esport amb més presència global, en l'àmbit femení s'han identificat fins a 30

disciplines diferents. Les més nombroses són la natació (30%), el tenis (18%) i el patinatge artístic (10%), seguides de la gimnàstica rítmica, l'esquí i l'atletisme. La resta d'esports són bastant minoritaris, tal com s'observa al gràfic 11. Mentre que a *Vida Deportiva* les proporcions són molt semblants a la del total de la mostra, a *El Once* només destaca la gimnàstica rítmica, arribant al 12%. En qualsevol cas, els esports esmentats evidencien que no s'ha produït un canvi respecte a les etapes anteriors. Les disciplines amb més representació continuen sent aquelles històricament associades a la feminitat, mentre que esports com el futbol, el bàsquet o la boxa tenen una presència gairebé anecdòtica. Aquesta tendència reafirma la persistència d'estereotips de gènere en la representació de l'esport femení en la premsa de l'època.

Gràfic 11. Esports representats (Franquisme)

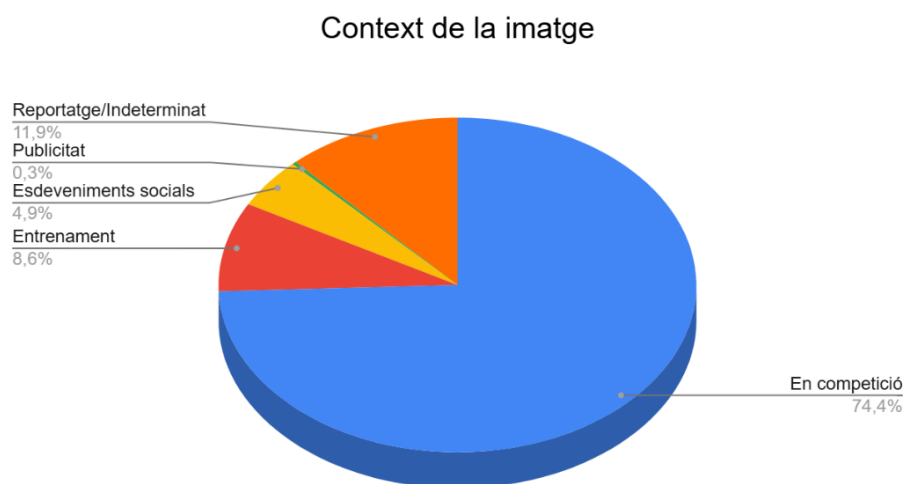
Font: elaboració pròpia (2025)

Respecte a l'àmbit de la fotografia, es constata un increment de la presència d'esportistes professionals, que representen un 89% de la mostra d'aquesta època. D'altra banda, l'àmbit amateur només suposa el 7%, mentre que la resta són molt minoritaris. En aquest cas sí que trobem diferències remarcables entre les dues publicacions. A *El Once* hi ha un equilibri entre les imatges d'esportistes professionals i amateurs o persones que practiquen esport de manera recreativa, encara que les últimes superen a les primeres. Aquest fet es deu en gran part al tractament que duu a terme aquesta revista de l'esport femení, que acostuma a fer-se de forma humorística o anecdòtica. En canvi, al setmanari *Vida Deportiva* la

representació de l'àmbit esportiu professional s'eleva al 92%, mentre que les fotografies fora d'aquest representen un 4%. Aquestes solen correspondre a fotografies d'esdeveniments socials o entregues de premis, normalment, organitzades pel mateix mitjà.

Pel que fa al context de les imatges, s'ha identificat un creixement significatiu de les fotografies en un entorn competitiu respecte a l'anterior etapa, tot i que encara no arriba als nivells de l'època de la dictadura de Primo de Rivera. Aquest augment també es pot atribuir a la institucionalització de l'esport per part del règim, impulsada a través de la Sección Femenina de la Falange. A més, es produeix un augment significatiu de les instantànies que reflecteixen escenes d'entrenament de les esportistes. En canvi, la presència de la publicitat és quasi nul·la (gràfic 12). Més enllà de la menor quantitat de publicitat en les publicacions de forma global, aquesta absència també està relacionada amb els valors de la dictadura, que no promouien la dona com a figura de consum dins l'àmbit esportiu.

Gràfic 12. Context de la imatge (Franquisme)

Font: elaboració pròpia (2025)

No obstant això, hi ha grans diferències entre les dues revistes examinades. A *El Once* s'ha trobat una bona part d'imatges de reportatges i sessions fotogràfiques (40%) i la presència de dones esportistes en un context de competició es veu reduïda al 32%, a la revista *Vida Deportiva* hi ha un clar predomini de les instantànies que s'encabeixen dins un context competitiu (77%). Aquesta tendència s'explica perquè *Vida Deportiva* sí que duia a terme un seguiment més o

menys intensiu de l'actualitat esportiva femenina seguint un enfocament informatiu, en contraposició de *El Once*, en què la pràctica esportiva femenina s'acostumava a presentar com a una curiositat.

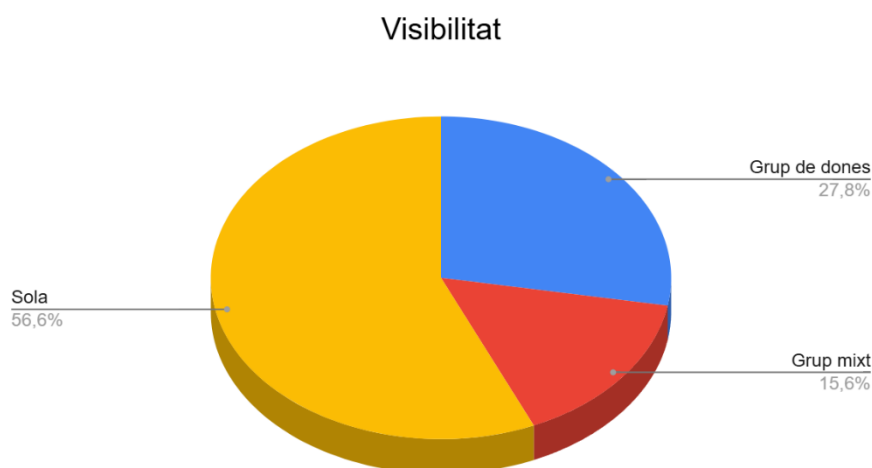
Amb aquesta darrera qüestió també té molt a veure la nacionalitat de les esportistes retratades, ja que els resultats de l'anàlisi indiquen que a *El Once*, el 47% de les dones són espanyoles, però en el 45% dels casos el seu origen no s'ha pogut determinar. La raó d'aquest fet és que en moltes ocasions la figura de la dona esportista no es destaca com a subjecte individual, sinó que apareix en un grup dins d'una secció que tracta l'esport femení com una anècdota o destacant la "gràcia femenina" i no s'especifica la identitat de les esportistes ni s'esmenta cap gesta esportiva. Un dels casos paradigmàtics d'aquest fenomen es pot trobar al número 131 del 23 de juliol de 1947, on a peu de foto es llegeix: "*La bella deportista X [sic], vencedora de la carrera de neumáticos*". Aquesta descripció, que posa només el focus en la bellesa i omet la menció del nom de l'esportista reforça la idea de la dona com a objecte estètic i no com a subjecte reconegut, mostrant una falta de respecte o de valoració de la seva identitat. Per contra, tant al total de la mostra d'aquesta època com a la revista *Vida Deportiva* hi ha un equilibri entre les dones estrangeres i nacionals. Això respon a una cobertura més professionalitzada de l'esport femení i a una certa obertura cap a l'exterior.

4.3.3. Enfocament de la dona esportista

Pel que respecta a la composició de les fotografies, es manté la tendència a retratar majoritàriament dones soles (gràfic 13), tot i que hi ha una davallada en comparació amb l'etapa anterior deguda, principalment a la presència mínima de publicitat en aquest període. A més, hi ha diferències significatives entre les dues revistes analitzades. *Vida Deportiva* segueix aquesta línia, on les esportistes són representades principalment de manera individual, fet que permet donar més visibilitat i protagonisme a les seves figures. En canvi, a *El Once*, la major part de les imatges (56%) corresponen a grups de dones, i només un 24% mostra esportistes en solitari. Això reflecteix com aquesta publicació tendeix a diluir la individualitat de les esportistes, presentant-les sovint dins de seccions col·lectives

que consoliden la idea de l'esport femení com una pràctica de conjunt més que no pas com una trajectòria individual destacable.

Gràfic 13. Visibilitat de les imatges (Franquisme)

Font: elaboració pròpia (2025)

Quant a la representació corporal d'esforç físic en les esportistes retratades, es produeix un augment notable respecte a les etapes anteriors. Un 41% de les imatges mostren dones en acció, mentre que en el 59% restant la representació és passiva. Això pot respondre a la progressiva professionalització de l'esport i també a la influència del context internacional en l'àmbit esportiu, amb la consolidació dels Jocs Olímpics. No obstant això, aquesta tendència presenta variacions segons la revista. A *Vida Deportiva*, el percentatge de la representació activa descendeix lleugerament fins al 39%, però a *El Once* s'incrementa fins al 64%, ja que aquesta publicació, en presentar l'esport femení com una curiositat, acostuma a retratar les dones just en el moment de la pràctica esportiva. A més, l'absència d'imatges d'entregues de premis en aquesta revista contribueix a aquest increment en la representació activa.

Pel que fa als *frames* estereotipats, continua predominant l'enfocament neutre en la representació de les esportistes (88%). Tanmateix, es detecta un augment de la presentació de la figura de la dona com a heroïna (4%), mentre que l'estereotip de bellesa es redueix al 7%. Tot i la disminució d'aquesta última variable respecte a l'etapa anterior, és una xifra elevada tenint en compte la presència quasi nul·la de publicitat.

En primer lloc, l'enfocament de la dona com a heroïna es dona només en una ocasió a la revista *El Once*, per la seva tendència a no destacar les gestes professionals de les esportistes. En canvi, al setmanari *Vida Deportiva* aquest tractament és més freqüent, ja que es caracteritzava per dur a terme un seguiment de l'actualitat esportiva, incloent-hi el reconeixement de les esportistes destacades. Un exemple clar correspon al número 648 de la publicació, que data del 17 de febrer de 1959, on es descriu a l'esquiadora Frieda Daenzer com a una estrella del seu esport.

Imatge 9. Pàgina 11 del número 648 de la revista *Vida Deportiva*

Font: Hemeroteca General de la UAB

D'altra banda, l'enfocament en la bellesa es fa evident en aquesta època a través dels peus de foto. Aquesta presència és més elevada a *El Once*, on suposa el 20% de la mostra. En aquest cas, la bellesa està vinculada directament amb el concepte de "gracia femenina", una idea que associava la dona esportista amb l'elegància, la delicadesa i l'estètica, en lloc de l'esforç físic o el rendiment. Més enllà dels clàssics adjectius com 'bella', al número 23 del 27 de juny de 1945 d'aquesta revista es fa una clara referència al terme esmentat:

"La gracia femenina no se consigue fácilmente. Sólo practicando esgrima, haciendo ejercicios de danza y adiestrándose en la pértiga, logrará usted, señorita, la gracia femenina"

Aquesta afirmació posa de manifest també quins esports es consideraven apropiats per a les dones. D'altra banda, a la revista *Vida Deportiva*, la proporció de

l'enfocament en la bellesa és similar (6%) i també està lligat a un component masclista, tal com es mostra en la descripció d'una fotografia del número 733 de la publicació:

“También las guapas representantes del bello sexo se atreven a empuñar las armas. Y quieran o no combatir con Errol Flyn, vaya usted con cuidado si quiere piroppearlas”

Finalment, l'anàlisi indica que la sexualització de la dona esportista és un fenomen present en aquesta etapa, tot i que es produeix una reducció. En termes globals, en el 91% de les 371 imatges no hi ha connotacions sexuals, però sí que s'han detectat les tres altres formes sexualitzades predeterminades abans de la classificació de les revistes, cosa que no passava en les publicacions anteriors. Aquest fet evidencia una diversificació en la construcció de l'estereotipació de la dona esportista. La majoritària continua sent a través de les descripcions a través del peu de foto (6%), seguit de l'enfocament de parts del cos de l'esportista (3%) i de la sexualització a través de la indumentària (0,54%).

A *El Once* l'índex de sexualització és molt elevat, puix s'eleva fins al 36%. Tot i això, aquest percentatge només correspon a les descripcions a peu de foto. A més, cal especificar que en aquest cas, en moltes de les descripcions, més enllà d'aquests estereotips implícits, s'ha trobat un discurs sexista evident a través d'acudits clarament masclistes o comentaris amb to irònic o paternalista que minimitzaven el paper de la dona en l'esport. Això reforça la tesi de la representació de la dona esportista com un objecte de burla o d'exageració còmica. Un exemple paradigmàtic es troba a la imatge 10, corresponent al número 20 de *El Once* (6 de juny de 1945). En aquest cas, es presenten fotografies de dones d'anys anteriors practicant esport acompanyades de textos carregats d'ironia i masclisme:

“Nuestras abuelas eran excelentes atletas, como puede apreciarse en esta foto.”

“El boxeo era su deporte favorito, y, gracias a él, pudieron imponer su autoridad en el hogar prohibiendo a nuestros abuelos que fueran al café. Luego vino el golf, y este deporte fué un pretexto que les permitió el uso del bastón en las discusiones”

Imatge 10. Pàgina 16 del número 20 de la revista *El Once*

Font: Hemeroteca General de la UAB

Pel que fa a *Vida Deportiva*, en un 4% de les imatges s'ha identificat una sexualització a través dels peus de foto. Tot i que aquest percentatge és relativament baix, cal destacar que els casos de sexualització per altres mitjans, com la indumentària o l'enfocament de parts del cos, han estat més evidents i destacables. Això implica que, malgrat la presència de connotacions sexuals per via textual, aquesta es veu eclipsada per altres formes més visuals i explícites de representació.

Així doncs, en el 3% de les fotografies s'ha detectat aquest fenomen a través de l'enfocament de parts del cos. Això es fa evident dues imatges, una d'una tenista captada en el moment de colpejar la pilota amb la faldilla aixecada i una altra d'una patinadora fotografiada a l'aire amb les cames obertes. D'aquesta manera, es reforça l'enfocament en l'estètica alhora que s'objectivitza la figura femenina.

Quant a la sexualització a través de la indumentària, només s'han trobat dues imatges, que suposen el 0,58% de la mostra. En aquests casos, a les fotografies apareixen patinadores sobre gel amb vestimentes suggerents (imatge 11), un canvi respecte a les etapes anteriors on les esportistes duïen la roba adequada per a cada esport, sense buscar cridar l'atenció.

Imatge 11. Pàgina 13 del número 403 de la revista *Vida Deportiva*

Font: Hemeroteca General de la UAB

4.4. Transició espanyola (1975-1980)

La quarta i última etapa de l'estudi es centra en la Transició espanyola, que s'inicia amb la mort de Francisco Franco el novembre de 1975 i el final de la dictadura i s'estén fins a la consolidació de la democràcia a principis dels anys vuitanta. Aquest període es caracteritza per una transformació de la societat espanyola i per una obertura social, política i cultura que repercuteix en el món de l'esport i en la representació de la dona a la premsa. Per a aquesta etapa, s'ha examinat la revista *Don Balón*, en els darrers quatre anys de la dècada dels setanta (1975-1979). D'aquesta publicació s'han extret 99 imatges que conformen la mostra representada en els gràfics.

4.4.1. Localització i jerarquia

Tot i l'obertura social d'Espanya durant aquesta època, de la mateixa forma que en les anteriors etapes històriques, l'anàlisi continua posant de manifest que la figura de la dona esportista quedava relegada a un segon pla dins la cobertura mediàtica. De fet, *Don Balón* és en la revista en què més fotografies s'han trobat a les pàgines interiors secundàries (97%), la qual cosa evidencia la manca de protagonisme. A més, cal especificar que aquesta publicació comptava amb 63 pàgines en

cadascun dels seus exemplars, però les fotografies detectades acostumen a situar-se a les planes finals, un espai amb poca visibilitat per als lectors. En canvi, només s'han identificat dues imatges a les primeres pàgines i una a la portada. Aquesta última correspon al número 83, del 15 de mag del 1977, on apareix la gimnasta Nadia Comăneci (imatge 12).

D'altra banda, no s'ha trobat cap imatge de dones esportistes a la contraportada ni tampoc s'ha detectat cap secció específica dedicada a l'esport femení. Així doncs, els espais de màxima visibilitat continuaven estant reservats als homes. Malgrat això, cal considerar que *Don Balón* era una revista especialitzada en futbol, un esport que aleshores era menys practicat pel sexe femení i el seu nivell de professionalització era baix.

Imatge 12. Portada del número 83 de la revista *Don Balón*

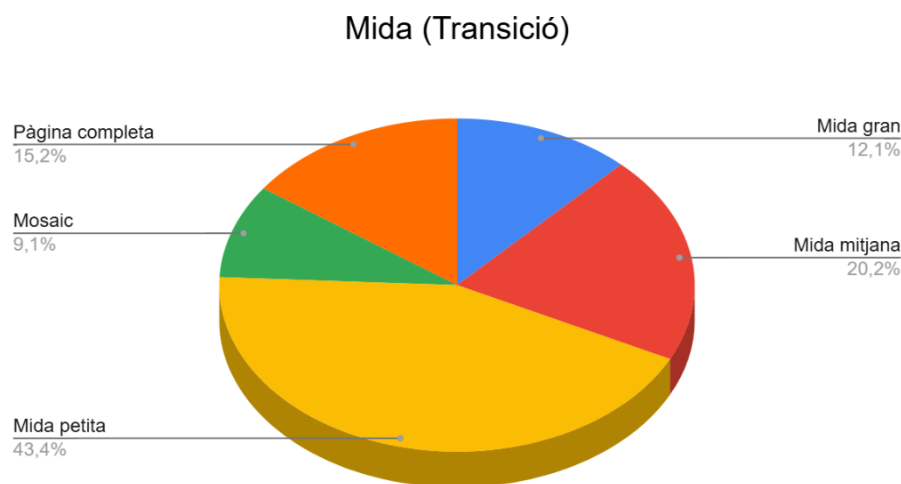

Font: Hemeroteca General de la UAB

Pel que fa a la mida de les fotografies, es percep un increment de les imatges de gran format en comparació amb l'etapa anterior, especialment d'aquelles que ocupen la pàgina completa, tal com es reflecteix en el gràfic 14. D'aquesta forma, s'evidencia una major importància de la dona esportista respecte a la seva visibilitat dins les pàgines de la revista que, en part es deu la importància que li

atorga aquesta publicació a l'element gràfic, igual que *Imatge* o *D'ací i d'Allà*. Tot i això, les fotografies més nombroses continuen sent les de mida petita.

Gràfic 14. Mida de les imatges (Transició)

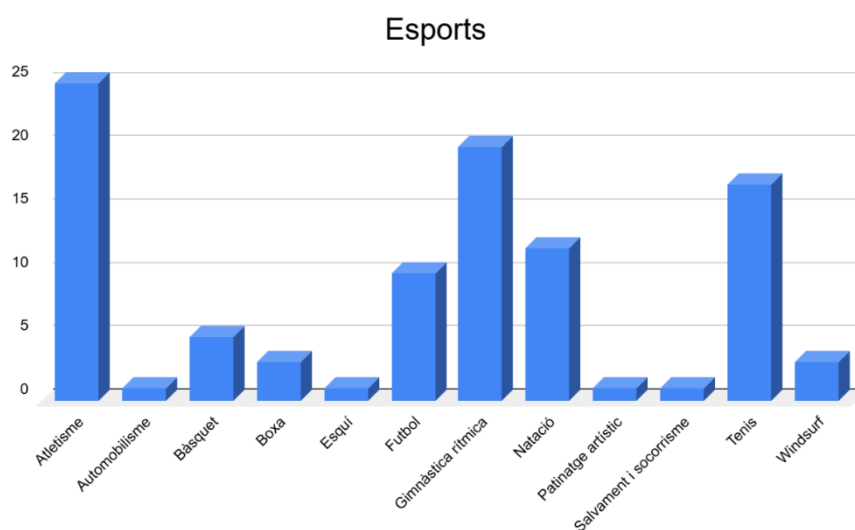
Font: elaboració pròpia (2025)

4.4.2. Esports representats i context de la pràctica

En aquesta etapa la gimnàstica rítmica, el tennis i la natació, esports tradicionalment associats a la feminitat i acceptats socialment per a les dones, continuaven situant-se entre els més representats, tal com es pot veure al gràfic 15. Aquest fet posa de manifest la continuïtat dels rols de gènere en el món de l'esport. No obstant això, destaca l'elevada presència de fotografies de dones practicant atletisme, que arriba al 25% de la mostra. Aquest augment destacat respecte a èpoques anteriors reflecteix la consolidació d'aquest esport en l'àmbit femení i, en el cas particular d'aquesta revista, s'explica pel protagonisme atorgat a l'atleta Carmen Valero.

D'altra banda, a simple vista, sorprèn la considerable representació de dones futbolistes (10%) i la introducció de disciplines tradicionalment masculinitzades com el bàsquet o la boxa. Tanmateix, aquests tres esports s'acostumen a presentar des d'una perspectiva despectiva, masculista o fins i tot sexualitzadora, fet que suposa una perpetuació dels estereotips de gènere. Aquest aspecte serà analitzat més detalladament en els apartats següents.

Gràfic 15. Esports representats (Transició)

Font: elaboració pròpia (2025)

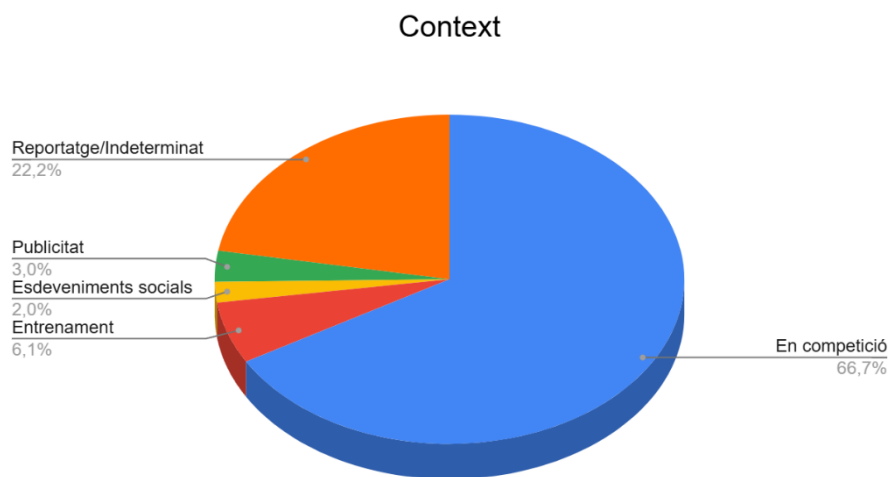
Pel que fa a l'àmbit de la pràctica esportiva, predomina clarament el professional amb un 85%. En canvi, la representació de les dones esportistes en un àmbit recreatiu es redueix a un 6% i només un 9% de les imatges es troben fora de l'àmbit esportiu. A més, no s'ha trobat cap en un context escolar. Aquesta tendència es pot explicar per diversos factors. En primer lloc, la publicació analitzada duia a terme un seguiment de l'actualitat esportiva femenina, per la qual cosa prioritzava la cobertura de les gestes i les competicions esportives femenines en lloc de centrar-se en altres aspectes relacionats amb el vessant social o d'oci de l'esport. D'altra banda, també té molt a veure la creixent professionalització de la pràctica esportiva femenina no tan sols a Espanya, sinó arreu del món. En aquests anys es consoliden grans esdeveniments esportius que proporcionen més visibilitat i popularitat a les atletes d'elit, com els Jocs Olímpics o els campionats mundials.

Aquest enfocament internacional es manifesta també en la nacionalitat de les esportistes retratades. Tot i que un 38% d'elles són espanyoles, la majoria (61%) de les fotografies mostren esportistes estrangeres, entre les quals destaquen grans figures com la gimnasta Nadia Comăneci o la tenista Chris Evert, que van convertir-se en icones esportives a escala global.

Quant al context de les imatges, es manté una clara prevalença de la representació de dones en competició (gràfic 16) encara que s'ha detectat una davallada respecte

al Franquisme. Aquest descens no implica una menor visibilitat de l'esport femení d'elit, sinó que respon a un canvi en el tractament periodístic, amb un augment de la presència de reportatges i entrevistes en profunditat a dones esportistes com l'atleta Carmen Valero o la nedadora Magda Camps. Aquest fet posa de manifest la voluntat per conèixer no només els èxits esportius, sinó també la trajectòria, les experiències, les polèmiques o la història darrere les esportistes. Per contra, les imatges en esdeveniments socials o en contextos publicitaris són residuals, cosa que contrasta amb etapes anteriors.

Gràfic 16. Context de la imatge (Transició)

Font: elaboració pròpia (2025)

4.4.3. Enfocament de la dona esportista

En aquesta darrera etapa de l'estudi s'ha detectat una presència majoritària d'esportistes retratades de forma individual a la revista *Don Balón*. De fet, amb un 87%, és el percentatge més gran del total de la mostra. Això suggereix que en aquesta època es tendia a destacar les esportistes com a figures rellevants per si mateixes, dotant l'esport femení d'identitat pròpia. Per contra, en aquesta publicació no apareixen tantes dones practicant esports d'equip: només un 11% de les fotografies corresponen a grups de dones i un 2% de grups mixtos. Aquest desequilibri pot estar relacionat amb la menor cobertura mediàtica que històricament han tingut els esports col·lectius femenins en comparació amb les modalitats individuals.

Respecte de la representació d'esforç físic en les fotografies, a la revista *Don Balón* s'ha detectat la proporció més gran d'esportistes femenines representades de forma activa (53%). Aquest canvi de paradigma indica que l'esport femení, tot i continuar en una posició secundària respecte al masculí, comença a tenir més legitimitat i reconeixement. Ja no es tracta majoritàriament com una curiositat o des d'una perspectiva estètica, sinó que se li atorga un espai més coherent amb la seva evolució dins l'àmbit esportiu. Aquesta tendència reflecteix no només una transformació en la cobertura mediàtica, sinó també una normalització de la presència femenina en l'esport d'elit.

D'altra banda, quant als *frames* estereotipats, en aquesta última etapa s'ha registrat també l'índex més elevat de dones esportistes representades com a heroïnes, amb un percentatge que arriba al 19% del total. Aquest increment és un factor més que posa de manifest un canvi en la percepció de l'esport femení, a través del qual les dones també són identificades com a figures d'èxit i referents en el seu àmbit. Això ens indica un avenç progressiu cap a la igualtat de gènere a l'esport i en la seva cobertura mediàtica.

Diverses dones, com Nadia Comăneci o l'esquiadora Anne Marie Moser-Pröll, són descrites com a 'reines'. En el cas de la gimnasta romanesa s'elogia la seva grandesa amb afirmacions com: "*A sus 14 años ha alcanzado la mayor gloria de la gimnasia mundial*". Tanmateix, destaca sobre la resta la figura de la Carmen Valero. Al número 77 d'aquesta publicació, publicat el 3 d'abril de 1977, l'atleta catalana ocupa les dues primeres pàgines de la revista (imatge 13), un espai reservat habitualment per als homes, i s'enalteix la seva trajectòria amb les següents paraules: "*Carmen, la mejor. Deportista española número 1 de todos los tiempos*". Aquest reconeixement evidencia l'aparició d'icones femenines que són tractades amb un nivell de solemnitat semblant a la dels herois esportius masculins. Tot i això, és cert que aquests discursos també podrien interpretar-se com a tractaments d'excepcionalitat que situarien aquestes dones com a casos aïllats, encara que aquest tipus de visibilització tan nombrosa no es donava en etapes anteriors, per la qual cosa, l'evolució en aquest sentit és clara.

Imatge 13. Pàgines 2 i 3 del número 77 de la revista *Don Balón*

Font: Hemeroteca General de la UAB

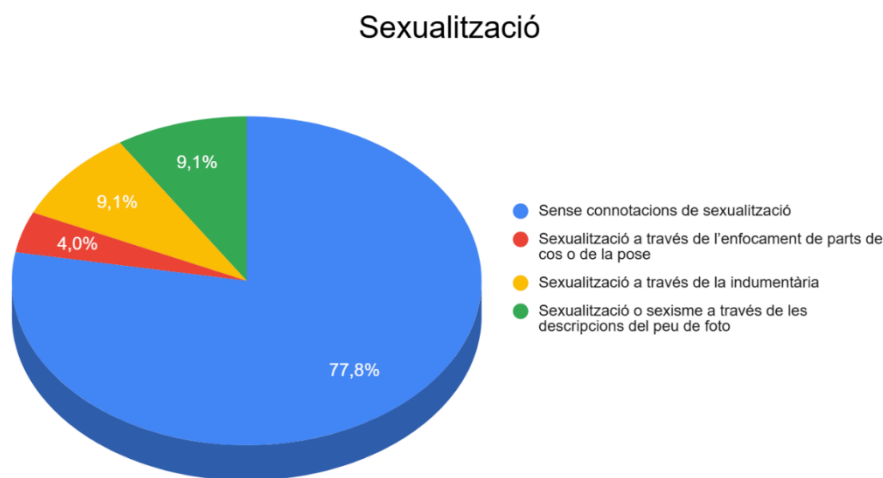
Ara bé, tot i els avanços en la representació de les dones esportistes, en aquesta època també es dona el fenomen invers. Es produeix un augment significatiu de l'enfocament en la bellesa de les atletes, que arriba a estar present en el 15% de les imatges. Aquest percentatge està relacionat amb l'increment de la sexualització, que arriba a detectar-se en un 22% de les fotografies, tal com s'observa al gràfic 17.

Aquesta circumstància reflecteix una contradicció pròpia del moment històric de país: mentre que les dones guanyaven espai i reconeixement a l'esfera esportiva, alhora eren objectivitzades amb més freqüència que en etapes anteriors. Dins d'un moment històric aperturista que començava a vendre la llibertat femenina, també s'explotava la seva imatge des d'una perspectiva sexualitzadora i comercial, segons els interessos de la publicació, fet que suposava la perpetuació de la mirada masclista en la cobertura mediàtica. Aquesta orientació cosificadora es veu influenciada pel fenomen del *destape*, que durant la Transició va afavorir la presència de dones en biquini o roba ajustada als mitjans de comunicació.

Un exemple clar d'aquesta dualitat es troba al número 91 d'aquesta revista, del 10 de juliol de 1977. En aquest exemplar s'inclou una reflexió sota el títol "*Belleza,*

feminismo y... deporte”, on es mostra una imatge d’una dona esportista en biquini i es fa la següent afirmació: “*Una mujer deportista no tiene por qué perder su belleza. Aunque, por desgracia, en los países de la Europa oriental esto no sucede*”. El comentari no només reitera la idea que l’aparença física de les esportistes és un element a valorar, sinó que també introdueix un biaix ideològic en contraposar la bellesa amb el model esportiu dels països de l’Europa de l’Est, on moltes atletes destacaven pel seu alt rendiment.

Gràfic 17. Sexualització (Transició)

Font: elaboració pròpia (2025)

En aquest sentit, mentre que la figura de la dona es representa des d’una perspectiva professional en les disciplines tradicionalment associades a la feminitat com el tennis, la gimnàstica rítmica, l’atletisme o la natació, això no passa als esports històricament practicats de forma majoritària pels homes, com el futbol o la boxa. En aquestes dues pràctiques, la presència femenina continua sent percebuda com una anomalia i les dones són presentades amb un to despectiu i sexualitzador.

El cas del futbol és especialment revelador, ja que és el més freqüent en aquesta publicació. S’han trobat múltiples exemples en què les dones futbolistes són menystingudes, ja sigui mitjançant comentaris masculistes a les descripcions o per la seva indumentària, que sovint té una clara voluntat de cosificació. D’aquesta manera, es deslegitima la presència femenina en espais tradicionalment ocupats pels homes, evidenciant la pervivència dels estereotips i prejudicis de gènere.

La tendència a infravalorar i sexualitzar les dones futbolistes es fa evident en nombrosos exemples a la revista *Don Balón*. Un dels casos més clars es troba en el número 44, publicat el 3 d'agost de 1976. En una de les descripcions a peu de foto es pot observar com es menysté la pràctica del futbol femení a través d'una reflexió que barreja masclisme i una clara sexualització de la dona esportista:

“Desde hace tiempo, en el país transalpino la mujer se ha lanzado en una meteórica carrera hacia la práctica del fútbol. Una práctica que posiblemente reste algo de romanticismo a la figura de las fogosas y bellas donnas”

Aquest fragment evidencia com, més enllà de qüestionar la idoneïtat del futbol per a les dones, es vincula la seva pràctica amb la pèrdua d'un suposat atractiu femení.

Tot i això, hi ha altres fotografies en què la cosificació és encara més explícita. En concret, al número 47, del 24 d'agost de 1976, tal com s'observa a la imatge 14, es mostren dues instantànies d'una model vestida amb la samarreta de la selecció italiana –en una d'elles amb pantalons i en l'altra sense– en un posat suggeridor. Per a més inri, el text continua desprestigiant el futbol femení:

“El fútbol femenino antes de nacer estaba condenado al fracaso. A lo sumo, alguna vedette con ansias de fama se viste con una camiseta del equipo nacional en plan de pose publicitaria”

Aquest discurs no només minimitza els esforços de les dones que volien obrir-se camí en un esport tradicionalment masculí, sinó que també les ridiculitza i associa la seva presència a una estratègia publicitària o a la recerca d'atenció mediàtica.

Un altre exemple clar d'aquesta visió es troba en el número 89 de la revista, publicat el 16 de juny de 1977. En aquesta ocasió, l'objecte de la cosificació ja no és una model, sinó una futbolista professional: Paola Bresciano. En lloc de mostrar-la en acció dins el camp o destacar el seu rendiment esportiu, apareix en biquini en una piscina, és a dir, completament fora del seu context esportiu. A més, el peu de foto torna a posar el focus en els seus atribuïts físics:

“A pesar de tener sus hermosas extremidades inferiores sumergidas en al agua, Paola Bresciano es una jugadora que no tiene la pólvora mojada”

Tots aquests casos contrasten radicalment amb la representació dels homes futbolistes o esportistes en general, que mai són presentats des d'una òptica sexualitzada.

Imatge 14. Fotografia del número 47 de la revista *Don Balón*

Imatge 15. Fotografia del número 89 de la revista *Don Balón*

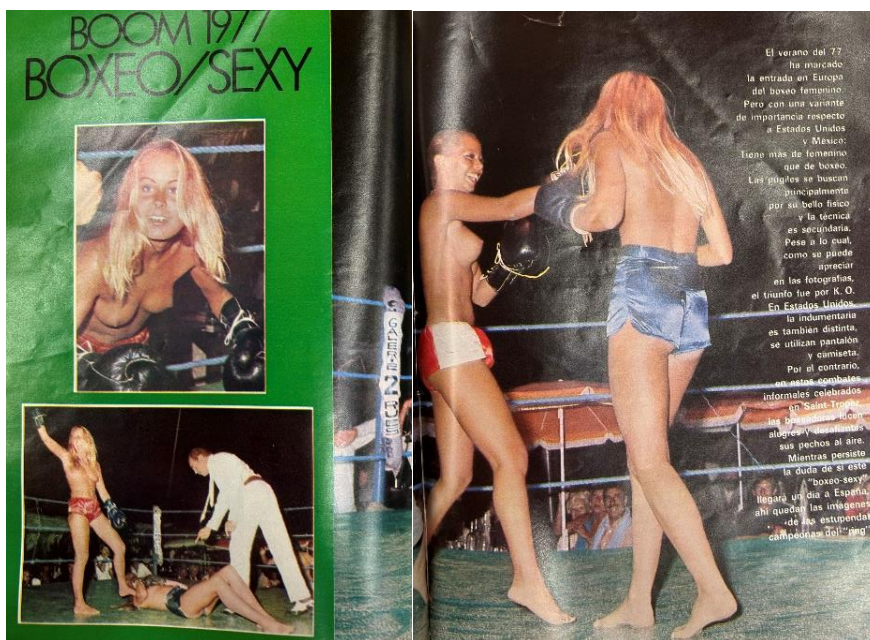

Font: Hemeroteca General de la UAB

Si la sexualització en els casos anteriors ja resultava descarada, s'ha trobat un exemple encara més evident, de nou en un esport masculinitzat com la boxa. Si abans s'havien mostrat imatges d'esportistes en biquini o amb vestimenta lleugera ara s'arriba a la cosificació total de la dona esportista, convertint l'esport en un espectacle sexual. Tal com s'observa a la imatge 16, dues dones boxegen amb els pits al descobert en un combat informal celebrat a Saint-Tropez. Amb el titular *Boxeo Sexy*, el text resa:

“Las púgiles se buscan principalmente por su bello físico y la técnica es secundaria. Las boxeadoras lucen alegres y desfiantes sus pechos al aire”.

Imatge 16. Fotografies del número 112 de la revista *Don Balón*

Font: Hemeroteca General de la UAB

Aquestes imatges representen la forma més extrema de cosificació de tota l'anàlisi. És l'exemple més clar de la reducció de la dona esportista als seus atributs físics, subordinant-la al plaer visual masculí. Tot i això, aquestes representacions es poden entendre en el context del *destape*, un fenomen característic de la Transició Espanyola que va sorgir amb la relaxació de la censura del règim franquista després de la mort del dictador. Així doncs, es va produir una proliferació dels nus i seminus femenins al cinema i als mitjans de comunicació, cosa de la qual les dones esportistes no es van veure exemptes.

4.5. Evolució històrica

Fins ara, tot i algunes comparacions puntuals, s'ha dut a terme una anàlisi detallada dels resultats per èpoques. A continuació, per tal de mostrar l'evolució que s'ha produït al llarg de tot el període històric de l'estudi, es presentarà una comparació de les diferents categories entre les diferents etapes.

4.5.1. Localització i jerarquia

L'anàlisi de la ubicació de les imatges de dones esportistes a les diferents publicacions mostra una tendència clara: el seu protagonisme en espais de

màxima visibilitat ha estat pràcticament inexistent al llarg de tot el període estudiat i no ha experimentat una evolució cap a una major rellevància.

La presència de fotografies de dones esportistes a la portada és insignificant en totes les etapes, amb només casos aïllats que no indiquen cap evolució real en aquest aspecte. Quant a les primeres planes, no s'ha detectat cap imatge en les dues primeres etapes, mentre que al Franquisme hi ha una presència del 10% i a la Transició es redueix al 2%. Aquestes dades evidencien que les dones esportistes mai han estat considerades figures principals dins els mitjans esportius analitzats, reservant els espais de gran visibilitat per als homes.

D'altra banda, pel que fa a les seccions específiques de dones, sí que s'ha detectat una variació. En la dictadura de Primo de Rivera, només un 9% de les imatges es trobaven en aquests apartats, mentre que en la Segona República el percentatge augmenta fins al 31%. No obstant això, aquest espai es redueix dràsticament durant el Franquisme (2%) i desapareix en la Transició. Aquesta davallada suggereix que, a mesura que la dona va guanyant presència en l'esport deixa de ser presentada de forma aïllada.

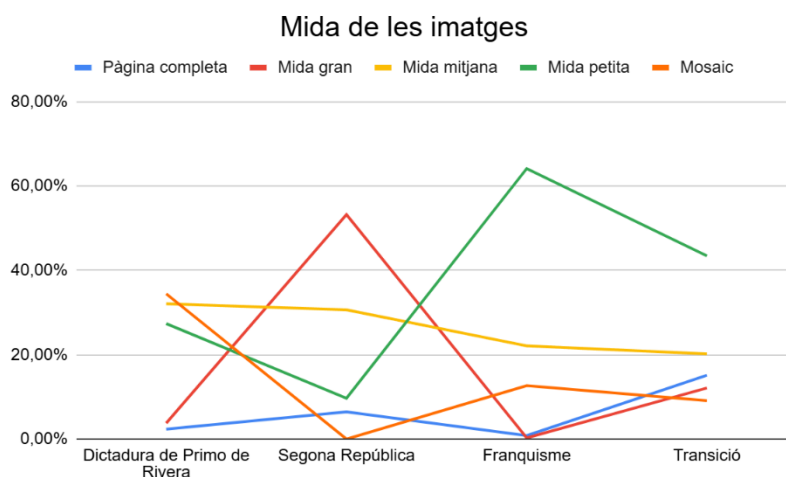
En qualsevol cas, les pàgines interiors secundàries han estat l'espai majoritari on les dones esportistes han estat representades, és a dir, que han estat relegada a un segon pla. Més enllà dels estereotips de gènere presents en els mitjans de comunicació, un altre factor per entendre aquesta manca de protagonisme és la desigualtat de gènere en els esports més populars. Les revistes especialitzades en disciplines històricament masculines, com *Don Balón* (centrada en futbol), *El Once* o *Vida Deportiva*, difícilment podien oferir espais destacats a les dones, ja que la pràctica femenina era minoritària en aquests àmbits.

Pel que fa a la mida de les imatges, sí que es produeix una evolució que pot interpretar-se com un increment de la visibilitat de la dona esportista. Tot i la seva presència limitada i secundària, la mida varia segons el context social i la naturalesa de cada publicació. Com s'observa al gràfic 18, les fotografies a pàgina completa són un cas excepcional en totes les etapes històriques, amb percentatges baixos fins a la Transició, quan es registra un notable increment. En

aquest sentit, les imatges grans experimenten un augment substancial durant la Segona República i també en la Transició, encara que és no tan significatiu. Així doncs, aquesta tendència de mostrar fotografies grans de dones esportistes coincideix amb períodes de major obertura social i d'ampliació de les llibertats.

Per contra, les imatges de mida petita i en format de mosaic són majoritàries a la dècada dels anys vint i durant el Franquisme, dues etapes caracteritzades per la censura i la restricció de les llibertats. Tot i això, aquest canvi també es pot atribuir a la naturalesa de les publicacions, que donaven més importància a l'element textual que al gràfic.

Gràfic 18. Mida de les imatges (Evolució)

Font: elaboració pròpia (2025)

4.5.2. Esports representats i context de la pràctica

Al llarg de les diferents etapes analitzades, la majoria de les imatges corresponen a esports històricament associats a la feminitat o socialment acceptats per a les dones, és a dir, aquells que encaixen en l'ideal d'estètica i delicadesa, com el tenis, la natació, l'hípica, l'esquí, el patinatge artístic o la gimnàstica rítmica. Aquest patró posa de manifest la persistència dels rols de gènere en l'esport i la dificultat de les dones per accedir a disciplines considerades masculines. En la Transició, l'atletisme guanya una presència destacada, encara que es pot considerar que aquest esport també era acceptat socialment per a les dones, ja que no implica el contacte físic ni la confrontació directa dels esports "masculins". En canvi, les

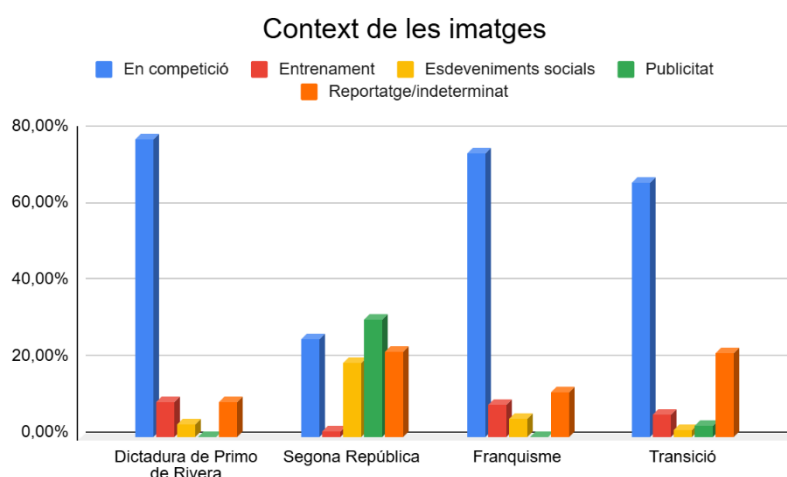
disciplines fortament associades a la masculinitat com el futbol, el bàsquet o la boxa, continuen tenint una representació gairebé residual en totes les etapes. Quan apareixen, normalment, ho fan des d'una perspectiva humorística, despectiva o sexualitzadora.

Pel que respecta a l'àmbit de les imatges, no s'ha detectat una evolució remarcable al llarg de les quatre etapes. L'esport professional és el que predomina, mantenint-se constant al voltant del 85-90% en totes les etapes, a excepció de la Segona República, on la forta presència de publicitat fa que es produeixi un augment de les imatges fora de l'àmbit estrictament esportiu. Així doncs, es certifica que tot i no haver-hi una evolució, la figura de la dona esportista en les publicacions analitzades està lligada majoritàriament a l'esport d'alt rendiment.

En concordança amb això, com s'observa al gràfic 19, la majoria de les fotografies es troben en un context de competició en les tres etapes esmentades. De la mateixa manera, durant la Segona República es produeix una disminució en favor de la publicitat, els esdeveniments socials i els reportatges. Aquest fenomen, que en gran part es dona per la naturalesa generalista de la publicació *D'Ací i d'Allà*, coincideix amb l'increment de les imatges de reportatges i entrevistes en la Transició. Per tant, es pot dir que en aquestes dues etapes d'obertura social i cultural, l'interès per les esportistes va més enllà de la seva activitat competitiva, posant també el focus en la seva trajectòria personal o en les seves opinions. En canvi, durant la dictadura de Primo de Rivera i el Franquisme això no passa tan habitualment.

D'altra banda, pel que fa a la nacionalitat de les esportistes, a mesura que passa el temps, es produeix un creixement de les dones estrangeres retratades, mentre que la presència d'esportistes espanyoles disminueix. Com en les categories anteriors, l'única singularitat es dona en la Segona República. En aquesta ocasió, per la nacionalitat indeterminada de les dones models. Aquesta evolució s'explica tant per una progressiva obertura a l'exterior en un marc cada vegada més globalitzat com per la consolidació de grans competicions internacionals que donen visibilitat a grans figures d'altres països.

Gràfic 19. Context de les imatges (Evolució)

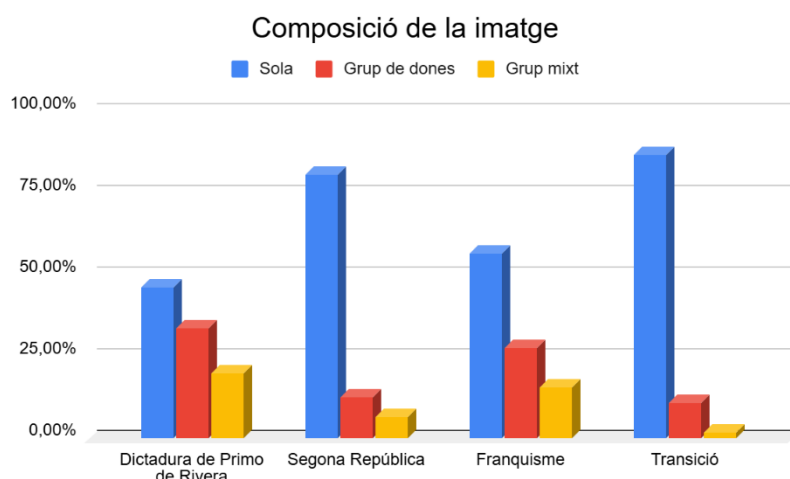
Font: elaboració pròpia (2025)

4.5.3. Enfocament de la dona esportista

La dona esportista és retratada majoritàriament de forma individual en totes les etapes analitzades, però amb diferències significatives segons el context social i polític. Com es pot veure al gràfic 20, durant la Segona República i la Transició, la proporció d'esportistes retratades en solitari és considerablement més elevada que en la dictadura de Primo de Rivera i el Franquisme. Aquesta diferència indica que en períodes de major llibertat, es va tendir a donar més protagonisme propi a les dones esportistes, les quals eren destacades com a figures individuals i no només en relació amb l'esport masculí. Per contra, es detecta un augment de les representacions en grups mixtos, fet que apunta a una menor autonomia de l'esport femení, de vegades relegat a un paper secundari o vinculat a l'esport masculí.

Pel que fa a la representació de l'esforç físic en les fotografies, s'observa una evolució progressiva amb el pas del temps cap a una major representació activa de les dones esportistes, que es veu interrompuda per la publicitat i la moda de la Segona República, que propicien un augment significatiu de la presentació de la dona de forma passiva. Les imatges de dones en acció es mantenen en inferioritat fins a la Transició, quan superen el 50%. Aquesta tendència posa de manifest un trencament parcial amb els estereotips de gènere, ja que aquest canvi es dona en esports associats a la feminitat.

Gràfic 20. Composició de la imatge (Evolució)

Font: elaboració pròpia

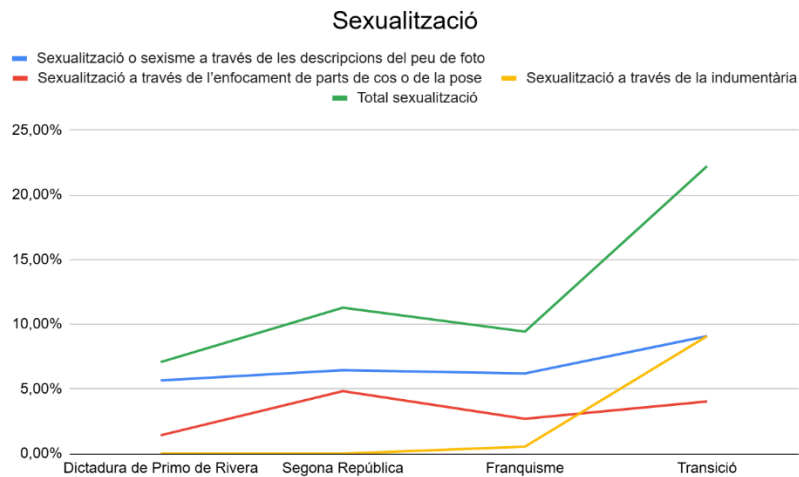
Quant als estereotips presents en les imatges, també s'ha detectat una evolució progressiva cap a una major presència tant de l'enfocament en la bellesa com de la figura de l'heroïna. D'igual manera que anteriorment, essencialment a causa de la publicitat, l'excepció es dona a la Segona República, on l'enfocament de la bellesa assoleix el 42%, un percentatge molt superior a la resta d'etapes. En qualsevol cas, l'evolució posa de manifest una dualitat en la representació de les dones esportistes: a la vegada que es dona més valor a les seves gestes esportives, d'altra banda, també se les presenta com a objecte de desig, fet que perpetua la seva vinculació amb els ideals de feminitat.

Finalment, en relació amb la sexualització, com s'observa en el gràfic 21, l'increment més rellevant es produeix en la Transició, un fenomen que s'explica pel *destape*. Tot i això, la segona època on s'ha trobat més aquesta cosificació ha estat en la Segona república, per tant, torna a passar que en contextos de més llibertats individuals es tendeix a prestar més l'atenció en l'atractiu físic de les esportistes, la qual cosa indica que l'avenç en els drets no sempre es tradueix en una superació real dels estereotips de gènere o del masclisme en general.

Per contra, els índexs de sexualització són més baixos en la dictadura de Primo de Rivera i en el Franquisme. Pel que respecta a les manifestacions d'aquest fenomen, en les primeres tres etapes no es plasma de forma tan explícita a les mateixes fotografies, sinó que s'evidencia en les descripcions. En canvi, a la revista *Don*

Balón no hi ha complexos de cara a presentar la figura de la dona esportista de forma sexualitzada, ja que en bona part de la mostra es dona a través de la indumentària.

Gràfic 21. Sexualització (Evolució)

Font: elaboració pròpia (2025)

5. Conclusions

El present estudi posa de manifest que al llarg de la història contemporània de Catalunya la representació visual de la dona esportista en la premsa no diària ha estat fortament influïda pel context polític, social i cultural de cada etapa. A partir de l'estudi sistemàtic de les categories analitzades, es poden identificar tres grans tendències interpretatives. En primer lloc, es constata una persistència de determinats patrons de representació al llarg de tot el període. En segon lloc, s'observa també una evolució progressiva en certes dimensions a excepció de la Segona República i, finalment, emergeix una correlació clara entre els moments de major obertura social i política, és a dir la Segona República i la Transició democràtica, i una representació més oberta i liberal de les dones esportistes, mentre que en contextos autoritaris com la dictadura de Primo de Rivera i el Franquisme predominen representacions visuals més restrictives.

Primerament, quant a les categories en què no s'ha detectat cap evolució remarcable al llarg del període establert, trobem la ubicació de les fotografies, els esports representats i l'àmbit de la pràctica esportiva. Pel que fa a la localització de les imatges dins la revista, històricament, les dones esportistes han estat relegades de forma majoritària a les pàgines interiors secundàries i la seva presència en espais de màxima visibilitat com la portada o les primeres pàgines és irrisòria en comparació amb els homes. Aquest fet evidencia que les dones han estat representades com a agents secundaris dins del relat esportiu, reflectint la jerarquia tradicional entre gèneres. Per tant, es pot afirmar que les dones esportistes mai han estat considerades figures de primer ordre durant el període analitzat. Aquesta marginalitat indica també la persistència dels estereotips i la desigualtat de gènere en els mitjans de comunicació al llarg dels seixanta anys examinats. Amb aquesta qüestió tenen molt a veure els esports on les dones són representades, ja que les disciplines més populars com el futbol o el ciclisme estan copsades pels homes i la presència de les dones és quasi nul·la.

En aquesta línia, en totes les etapes, la major part de les imatges corresponen a esports tradicionalment vinculats a la feminitat o socialment acceptats per a les dones, com el tennis, la natació o la gimnàstica, reforçant els rols de gènere i limitant

la presència femenina en disciplines masculinitzades, fet condicionat per la societat patriarcal. Aquest patró respon a una construcció històrica del cos femení com a delicat i passiu, condicionat tant per discursos mèdics que alertaven dels riscos de l'activitat física intensa per a la salut reproductiva de la dona, com per la influència d'una moral conservadora que associava la feminitat a la moderació, la submissió, la gràcia i la bellesa. Tot i l'augment de l'atletisme durant la Transició, esports com el futbol o la boxa van continuar sent marginals i sovint representats amb connotacions humorístiques, despectives o sexualitzadores.

En segon lloc, si bé no s'ha identificat cap categoria que presenti una evolució progressiva constant al llarg de totes les etapes, sí que s'observa un cert avenç global entre els extrems del període analitzat, des de la dictadura de Primo de Rivera fins a la Transició, passant pel Franquisme, amb l'excepció significativa de la Segona República. Aquesta anomalia pot explicar-se pel caràcter generalista de la revista *D'Ací i d'Allà*, que condiciona la mostra d'aquesta etapa. Aquesta tendència d'evolució parcial és especialment visible en tres categories: la representació de l'esforç físic, la presència d'estereotips i la ubicació de les imatges en seccions específiques per a dones.

Pel que fa a aquesta darrera qüestió, les imatges d'esportistes aparegudes en seccions específiques de dones mostren una clara disminució des dels anys vint fins a la Transició, amb l'única excepció dels anys republicans, en què aquestes seccions arriben a agrupar gairebé un terç de les imatges. Tot i això, la reducció generalitzada en aquest tipus de classificació suggereix un lent procés d'integració, ja que a mesura que passa el temps, les dones deixen de ser representades de manera aïllada, fet que podria interpretar-se com una lleu normalització de la seva presència dins l'espai esportiu.

En relació amb la representació de l'esforç físic, s'observa una progressiva visibilització de les dones en actituds actives, tot i que no arriba a superar el 50% fins a l'etapa final. Aquest increment apunta a una certa ruptura amb la imatge de fragilitat tradicionalment associada a la feminitat, però encara limitada en un context marcadament androcèntric. Paral·lelament, els estereotips associats a la bellesa i l'heroïcitat guanyen pes. A més, durant la República, gairebé la meitat de

les imatges fan referència a la bellesa física, a causa de l'elevada presència de publicitat. Aquesta dualitat posa de manifest una representació ambivalent. Si bé les dones són progressivament mostrades com a subjectes actius i admirables, també es manté la seva cosificació, presentant-les com a objectes de desig sota l'escrutini masculí i reforçant un imaginari patriarcal persistent que associa el valor femení a l'atractiu físic.

La darrera tendència identificada fa referència a la correlació entre el grau de visibilitat i representació de les dones esportistes i el context polític i social de cada etapa, segons si hi havia una dictadura o una democràcia. Aquest fenomen és especialment visible en categories com la mida de les imatges, el seu context, la composició fotogràfica i el grau de sexualització.

Pel que fa a la mida, les fotografies de gran format o a pàgina completa experimenten un augment notable tant en la Segona República com en la Transició, mentre que les imatges petites o en format de mosaic predominen en els règims autoritaris. Aquesta diferència posa de manifest que la visibilitat i rellevància mediàtica de les dones esportistes estava estretament vinculada al clima sociopolític, ja que en contextos de més llibertat, les dones eren representades amb més protagonisme gràfic. De manera similar, la composició de les imatges reflecteix aquest canvi, ja que en les etapes d'obertura augmenta el nombre de fotografies en què les esportistes apareixen en solitari, fet que denota un major reconeixement individual i una separació del rol subsidiari que habitualment se'ls havia assignat al costat de figures masculines.

En relació amb el context, exceptuant la Segona República, en les altres tres etapes, les imatges s'encabeixen en un context competitiu. Tanmateix, tant en els anys republicans com en la Transició es produeix un augment de la presència de fotografies en reportatges o entrevistes. Aquesta tendència indica un interès més ampli cap a les esportistes, que transcendeix la simple cobertura dels esdeveniments esportius per donar cabuda a les seves trajectòries vitals i personals, fet que suggereix una incipient valoració social de les dones com a referents esportius populars.

Pel que respecta a la sexualització, s'ha pogut comprovar que es manifesta amb més intensitat en els períodes democràtics, especialment durant la Transició, en paral·lel al fenomen del *destape*. Aquesta observació pot interpretar-se de dues maneres: d'una banda, com a evidència que una major visibilització no comporta necessàriament una representació més igualitària i lliure d'estereotips; de l'altra, com a mostra del contrast entre el control simbòlic imposat durant les dictadures, que restringia l'expressió del cos femení en l'esfera pública, i l'aparent llibertat formal dels períodes democràtics, en què l'exhibició del cos es va convertir sovint en una altra forma de cosificació, orientada a la mirada masculina. Així, la suposada modernització del discurs visual no va eliminar les desigualtats, sinó que les va reformular sota noves aparences, la qual cosa posa de manifest la complexitat del procés de transformació mediàtica de la feminitat esportiva.

L'anàlisi comparativa entre els resultats obtinguts en aquest treball i els estudis previs consultats permet identificar diversos punts de coincidència i divergència i algunes particularitats que aporten una nova mirada sobre la representació gràfica de la dona esportista. En primer lloc, els resultats corresponents a la dictadura de Primo de Rivera sobre la visibilitat de les esportistes femenines confirmen el que assenyala García (2015), qui descriu la presència mediàtica de les dones en aquest període com a marginal i simbòlicament anul·ladora. La seva aparició majoritària en pàgines interiors i en fotografies de mida petita reflecteix la manca de visibilitat i d'interès per part dels mitjans, que relegaven la dona esportista a un segon pla.

Quant als esports que apareixen amb més freqüència (el tennis, la natació i els esports eqüestres) coincideixen amb les pràctiques considerades apropiades per al "bello sexo", tal com indiquen Fernández (2003) i Sentamans (2010). Aquestes modalitats eren pròpies de les classes altes i estaven associades a una estètica refinada i no agressiva, la qual cosa encaixava amb l'ideal de feminitat promogut tant per la societat de l'època com pels discursos oficials. D'altra banda, l'absència de disciplines fortament masculinitzades com el futbol o la boxa coincideix i reforça les tesis d'aquests dos autors, ja que l'accés de les dones a l'esport estava profundament condicionat per una divisió sexual de les disciplines.

En relació amb l'enfocament de la dona esportista, pel que fa a l'actitud representada a les imatges, l'elevada proporció de dones mostrades en actitud passiva s'alinea amb el que apunten autors com Sentamans (2010) o Alonso et al. (2022), que afirmen que les imatges posades, estàtiques i estèticament cuidades predominaven per reforçar els valors tradicionals de feminitat, suavitat i moderació. Tot i que l'estereotip de bellesa i la sexualització explícita no és predominant en aquesta etapa, en contra del que afirma Sentamans (2010), sí que es detecten formes subtils de codificació textual, com l'ús de termes com "senyoretes" en lloc de "atletes", cosa que contribueix a trivialitzar la figura esportiva femenina.

D'altra banda, pel que fa a la visibilitat de la dona esportista durant la Segona República, els resultats mostren una paradoxa: mentre que autors com Sentamans (2010) o García (2015) indiquen un augment destacable de la presència de dones esportistes als mitjans de comunicació, fins i tot amb aparicions a portades i titulars destacats, aquest estudi constata una absència total de fotografies de dones esportistes en les portades i contraportades de *D'Ací i d'Allà*. La major part de les imatges es localitzen en pàgines secundàries o dins seccions específiques per a dones, fet que posa en dubte la idea d'una visibilitat generalitzada. No obstant això, cal considerar el caràcter generalista i artístic de la revista, que podria explicar per què aquesta tendència no es correspon plenament amb les conclusions d'altres estudis basats en publicacions més esportives.

Tanmateix, un element que sí que coincideix amb el marc teòric és l'ús de fotografies de grans dimensions i a pàgina completa. Aquesta presència visual reforçada s'alinea amb la importància que les publicacions de l'època atorgaven a la representació femenina (Sentamans, 2010). Això, però, planteja un debat sobre el tipus de visibilitat, ja que si bé la dona guanya protagonisme gràfic, freqüentment aquest està lligat a objectius publicitaris més que no pas esportius.

Pel que fa a les disciplines esportives, les dades d'aquest treball revelen una predominança d'esports d'elit com l'esquí, el golf o l'hípica, així com el tennis. Aquesta selecció concorda parcialment amb Torrebadella (2016), que assenyala un creixement de la diversitat esportiva femenina durant la República, incloent

esports d'equip i disciplines considerades fins aleshores poc femenines. Tanmateix, l'absència en la mostra d'altres esports més populars, com la natació o els esports d'equip, pot respondre a la naturalesa de la revista *D'Ací i d'Allà*, orientada a un públic burgès. En aquest sentit, la representació esportiva reflecteix més la classe social que la realitat esportiva general del moment.

Finalment, respecte a l'enfocament, es produeix un contrast amb el que descriuen autors com García Bonafé (1992), qui indicava una preeminència del discurs tècnic i professional sobre el frívol i cosificador. En canvi, els resultats mostren un pes molt important dels estereotips de bellesa i d'una representació clarament passiva o decorativa en moltes de les imatges. Aquest fet es veu reforçat per la presència destacada de publicitat i reportatges visuals on la figura femenina és utilitzada com a reclam comercial més que com a referent esportiu. Això coincideix amb el que assenyalava Sentamans (2010) sobre la feminització de la representació mitjançant codis visuals vinculats a la gràcia, l'elegància i la moda.

En tercer lloc, quant a la visibilitat de les dones esportistes en la premsa durant el Franquisme, els resultats del present estudi posen de manifest una situació dispar. D'una banda, es constata una presència continuada de les dones esportistes en espais secundaris de les publicacions, mantenint la seva marginalitat visual i la jerarquia de gènere, tal com apunten Gil i Cabeza (2012). Això coincideix amb les restriccions imposades pel règim a la visibilització femenina en l'esfera pública. No obstant això, s'ha identificat un lleuger augment de la presència femenina en espais de major visibilitat, com les primeres pàgines i la contraportada, una evolució que pot explicar-se per la institucionalització de competicions femenines oficials impulsades per la Sección Femenina de la Falange. Malgrat aquest increment, la portada continua reservada als esportistes homes, i la mida predominant de les imatges és petita, fet que denota una representació visualment subordinada. Això confirma el que assenyala De la Viuda (2022), qui explica que la censura franquista regulava no només els continguts, sinó també els formats visuals per controlar la projecció pública del cos femení.

Respecte als esports en què les dones són retratades, els resultats són coherents amb les pautes ideològiques del règim. S'hi destaca la presència de la natació, el

patinatge artístic, el tenis o la gimnàstica, esports que encaixen amb els valors estètics i moralitzadors imposats per la Sección Femenina que mencionen De la Viuda (2022) i Zagalaz (2001). Aquest enfocament limitava la pràctica a activitats que desenvolupessin la bellesa i la flexibilitat, i exclouïa disciplines considerades massa masculinitzants, com el futbol o la boxa. En aquest sentit, els resultats del treball confirmen la vigència dels estereotips de gènere esportius durant el Franquisme, tot i que sorprèn la presència d'un percentatge considerable d'imatges d'atletisme, una disciplina que no va ser reconeguda oficialment fins al 1961. Això podria respondre a una progressiva adaptació del règim a l'esport internacional i al model olímpic, tal com suggereixen Ribalta (2015) i Pujadas et al. (2012).

Fixant l'atenció en l'enfocament, pel que fa a la representació de l'esforç físic, els resultats mostren un augment notable de les imatges d'esportistes en acció en comparació amb les etapes anteriors. Aquest canvi contrasta parcialment amb la imatge de fragilitat i passivitat promoguda pel règim, que, com indiquen Machado i Fernández (2015), considerava l'esforç físic intens com perjudicial per a la salut femenina. Aquest contrast pot ser atribuït a la influència de l'esport internacional i a la necessitat del Franquisme de projectar una imatge moderna i saludable de les seves esportistes dins de marcs acceptables.

Quant als estereotips, el predomini de representacions neutres confirma una certa neutralització discursiva. La reducció de l'estereotip de bellesa contradiu lleugerament el discurs de De la Viuda (2022), que afirmava que qualsevol exaltació del cos femení era evitada per no contradir la moral oficial. En aquest cas, l'ús moderat d'aquest *frame* podria respondre a una estètica controlada, on es permetia certa gràcia femenina però sempre sota vigilància. Finalment, la sexualització presenta un patró peculiar, ja que es presenta de diferents formes. Aquest fenomen mostra com, fins i tot en un context de censura estricta, la mirada androcèntrica podia escolar-se subtilment, fet que reproduïa formes simbòliques de cosificació de la dona esportista (Castro et al., 2022). Aquesta contradicció reflecteix que la moralitat franquista no eliminava completament el desig masculí

de la representació mediàtica, sinó que el reconduïa dins d'uns límits acceptables i amb un to paternalista i infantilitzador.

Finalment, els resultats sobre la visibilitat durant la Transició mostren que, malgrat l'increment de la presència de dones en l'esport, aquestes continuaven sent relegades als espais secundaris. Això coincideix amb l'estudi de Sainz de Baranda (2013), segons el qual el protagonisme femení en la premsa esportiva seguia sent molt minoritari, representant només un 4,32% de les informacions el 1979. Això evidencia que el creixement de la pràctica esportiva femenina no anava acompanyat d'una visibilitat proporcional en els mitjans. Tot i l'augment de les imatges de gran format, aquest no es tradueix en una ocupació d'espais principals o de la portada, mantenint-se la jerarquia visual que subordinava les dones als homes esportistes.

Pel que fa als esports, romanen com a predominants les disciplines tradicionalment associades a la feminitat com el tenis, la gimnàstica rítmica o la natació, confirmant la persistència dels rols de gènere en l'àmbit esportiu. No obstant això, destaca l'augment significatiu de l'atletisme, que es consolida com a disciplina femenina després d'anys de prohibicions. Aquesta dada es correspon amb el procés d'obertura descrita per Ribalta (2015) i Macías (1999), que assenyalen com la dissolució de la Sección Femenina va obrir la porta a nous espais esportius per a les dones. També es detecta la representació de dones en esports històricament masculinitzats. Tanmateix, aquestes imatges sovint van acompanyades d'un tractament despectiu o sexualitzat, fet que confirma la persistència d'una mirada masclista malgrat la diversificació formal dels continguts. Això s'alinea amb el que exposa Sainz de Baranda (2013), que destaca la divisió simbòlica entre la dona esportista i la dona decorativa dins del discurs visual dels mitjans.

Pel que respecta a l'enfocament, un dels fenòmens més destacats d'aquest període és l'increment de l'estereotip de la bellesa i la sexualització de les dones esportistes. Aquests resultats estan vinculats amb el fenomen del *destape*, molt present en la cultura visual de la Transició i també en la premsa esportiva. Tal com afirmen diversos autors (Sainz de Baranda, 2013), aquesta etapa va veure com la

llibertat formal adquirida després de la dictadura es traduïa, en molts casos, en una nova forma de cosificació: la dona deixava de ser invisible, però emergia com a objecte de desig per al consum masculí.

Com a limitació, hagués estat positiu haver pogut revisar una varietat major de publicacions diferents de cada etapa històrica i obtenir una mostra major i continuada. En alguns casos, només es disposa d'una única revista per període, fet que pot dificultar una aproximació plural a la realitat mediàtica del moment. En aquest sentit, és probable que la ideologia o el públic objectiu de cada capçalera hagi influït en la manera com es representava la dona esportista. Tot i haver dut a terme una selecció basada en criteris d'accessibilitat i rellevància, cal reconèixer que la manca de disponibilitat de certes publicacions ha estat un condicionant a l'hora de garantir una mostra encara més diversa i completa.

Per tot plegat, aquesta recerca sobre la representació gràfica de la dona esportista en revistes a Catalunya deixa oberta la porta a futurs estudis que ampliïn l'abast temporal o la diversitat de fonts analitzades. Una línia interessant seria estendre l'anàlisi de les fotografies fins a l'actualitat per tal de detectar si l'augment de la pràctica i la visibilitat de l'esport femení en els darrers anys ha anat acompanyat d'una representació més igualitària, o si per contra, persisteixen certes formes d'estereotipació i cosificació.

Així mateix, futures investigacions podrien fer ús de la mateixa mostra per dur a terme una comparativa amb la representació gràfica dels esportistes homes. Aquesta anàlisi aportaria una visió més global i crítica sobre la persistència de desigualtats de gènere en el tractament mediàtic de l'esport, i permetria contrastar si els estereotips i jerarquies visuals es mantenen constants o varien en funció del gènere.

En qualsevol cas, aquest estudi posa de manifest que la representació gràfica de la dona esportista en premsa entre 1920 i 1979 no ha estat mai neutral, sinó profundament condicionada pels valors socials i polítics de cada època. A més, confirma que, malgrat alguns avenços en termes de visibilitat i diversificació d'esports, la mirada mediàtica ha mantingut una lògica androcèntrica. Les dones

esportistes han estat històricament relegades a un segon pla, no només en termes de quantitat, sinó també en la qualitat de la seva representació: menys espais principals, menor reconeixement tècnic i més enfocament en atributs no esportius com l'aparença o la gràcia. A més, aquest treball referma la idea que la representació mediàtica actua com un reflex i alhora com un mecanisme de reforç dels rols de gènere, contribuint a consolidar l'esport masculí com a norma i l'esport femení com a excepció o entreteniment visual.

Un dels fenòmens més destacables que evidencia l'anàlisi és la persistència i, fins i tot, l'increment de la sexualització de la dona esportista en contextos aparentment més oberts, com la Transició. Aquest fet posa de manifest que l'augment de la visibilitat i de la pràctica esportiva per part de les dones no implica necessàriament una representació més igualitària, sinó que pot anar acompanyat de noves formes de cosificació. La dona guanya presència, però sovint reduïda a la seva corporeïtat i desposseïda del seu valor esportiu.

Això obliga a replantejar els criteris amb què s'avalua el progrés en matèria de gènere als mitjans. És a dir, no és suficient amb aparèixer a la premsa esportiva, sinó que la representació també ha de ser digna, justa i centrada en els mèrits o demèrits esportius, de la mateixa manera que passa en el cas dels homes. Així doncs, cal seguir observant, analitzant i denunciant les formes subtils i explícites amb què es perpetuen els estereotips de gènere, per tal que el camí cap a una veritable igualtat també es faci visible a través de les imatges i relats que consumim com a societat a través dels mitjans de comunicació.

6. Referències

- Aldas Zambrano, C. (2024). El rol de los medios de comunicación en la construcción de estereotipos de género. *ECiencia*, 1(4), 45-61. <https://doi.org/10.71022/42esbm07>
- Alfaro Gandarillas, E., Bengoechea Bartolomé, M. i Vázquez Gómez, B. (2010). *Hablamos de deporte*. Instituto de la Mujer. <https://www.inmujeres.gob.es/areasTematicas/AreaDeporte/docs/MaterialesDidacticos/HablamosDeporte.pdf>
- Alonso Delgado, V. L. (2022): La lucha canaria femenina en Canarias durante la Transición Democrática (1972-1984). *Revista Internacional de Historia de la Comunicación*, 19, 73-93. <https://dx.doi.org/10.12795/RIHC.2022.i19.05>
- Alonso Delgado, V. L., Pujadas Martí, X. i Ariel Scharagrodsky, P. (2022). Introducción: Mujeres, deportes y medios de comunicación en el siglo XX. *Revista Internacional de Historia de la Comunicación*, 19, 8-14. <https://dx.doi.org/10.12795/RIHC.2022.i19.01>
- Alonso, M. i Furio Blasco, E. (2007). El papel de la mujer en la sociedad española. *HAL Sciences humaines et sociales*. <https://shs.hal.science/halshs-00133674v1>
- Apple Tree i Rebold (2025). *La visibilidad de las mujeres deportistas en los medios de comunicación*. https://admin.appletree.agency/wp-content/uploads/2025/03/Estudio-Deporte-Femenino_2025.pdf
- Castro Hernández, L. E., Delponti, P. i Rodríguez Wangüemert, C. (2022). Una mirada mediática del deporte practicado por mujeres en Canarias durante la Guerra Civil y el primer franquismo (1936-1959). *FEMERIS: Revista Multidisciplinar De Estudios De Género*, 7(3), 43-61. <https://doi.org/10.20318/femeris.2022.7152>
- Cordero Hoyo, E. i Gil Vázquez, A. (2024). Entre la mofa i la cosificación: representaciones del fútbol femenino en el NO-DO y las comedias de los setenta. *L'Atalante. Revista de Estudios cinematográficos*, 37. <https://revistaatalante.com/index.php/atalante/article/view/1119>

- Cranmer, G., Brann, M., i Bowman, N. (2014). Male Athletes, Female Aesthetics: The Continued Ambivalence Toward Female Athletes in ESPN's *The Body Issue*. *International Journal of Sport Communication*, 7(2), 145-165. <https://doi.org/10.1123/IJSC.2014-0021>
- De la Viuda Serrano, A. (2022). Deportistas sumisas e invisibles: la censura del deporte femenino en la prensa española del primer franquismo. *Revista Internacional de Historia de la Comunicación*, 19, 54-72. <https://doi.org/10.12795/RiHC.2022.i19.04>
- Díez Mintegui, C. (1996). Deporte y construcción de las relaciones de género. *Gazeta de Antropologia*, 12. <https://digibug.ugr.es/handle/10481/13591>
- Domínguez Juan, M. (2010). Las mujeres y sus identidades. Factores que afectan a la construcción de la identidad femenina. En *Investigaciones actuales de las mujeres y del género* (pp. 227-238). Servicio de Publicaciones e Intercambio Científico. Universitat de Santiago de Compostella.
- Federació Catalana de Futbol. (2025). *Informe esportiu de la FCF*. <https://www.fcf.cat/noticia/el-futbol-i-futbol-sala-femeni-catala-viuen-un-creixement-imparable/10/04/2025>
- Fernández Jiménez, M. A. (2023). «La alegría del músculo». Las mujeres y la cultura deportiva en la España de los locos veinte a través de la prensa. *Studia Historica. Historia Contemporánea*, 40, 223-241. <https://doi.org/10.14201/shhc201836223241>
- Fredrickson i Roberts. (1997). Objectification Theory: Toward Understanding Women's Lived Experiences and Mental Health Risks. *Psychology of Women Quarterly*, *Historia Contemporánea*, 21(2), 173-206. https://www.researchgate.net/publication/258181826_Objectification_Theory_Toward_Understanding_Women's_Lived_Experiences_and_Mental_Health_Risks

- García Bonafé, M. (1992). Inicios del deporte femenino. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 64, 63-68.
<https://www.raco.cat/index.php/ApuntsEFD/article/viewFile/301950/391566>
- García García, J. (2015). *El origen del deporte femenino español*.
<https://pionerasdeldeporte.wixsite.com/index>
- Garrido i Sáez, V. (2025). La Transición democràtica: ¿una historia de mujeres? *La clé des langues*. <https://cle.ens-lyon.fr/espagnol/civilisation/histoire-espagnole/monarchie-et-formations-politiques/la-transicion-democratica-una-historia-de-mujeres>
- Gil Gascón, F. i Cabeza Deogracias, J. (2012). Pololos y medallas: la representación del deporte femenino en el NO-DO (1943-1975). *Historia y Comunicación Social*, 17, 195-216. http://dx.doi.org/10.5209/rev_HICS.2012.v17.40606
- Gómez Colell, E., Medina Bravo, P. y Ramon, X. (2017). La presencia invisible de la mujer deportista en la prensa deportiva española. Análisis de las portadas de "Marca", "As", "Mundo Deportivo" y "Sport" (2010-2015). *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 23(2), 793-810. <https://doi.org/10.5209/ESMP.58016>
- Lippmann, W. (1922). *Public Opinion*. Transaction Publishers.
https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf
- López Albalá, E. (2016). Mujeres deportistas españolas: Estereotipos de género en los medios de comunicación. *Sociologiadados. Revista de Investigación Social*. 1(2), 87-110.
https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/61090/8/Sociologiadados_01_02_04.pdf
- López Díez, P. (2011). *Deporte y mujeres en los medios de comunicación. Sugerencias y recomendaciones*. Consejo Superior de Deportes.
<https://www.upm.es/sfs/Rectorado/Gerencia/Igualdad/Documentos/web-guia-%20deporte%20y%20mujeres%20en%20los%20medios%20de%20comunicaci%C3%B3n.pdf>

- Machado Arenós, C. M. i Fernández Fuster, J. M. (2015). La mujer en el olimpismo durante la época franquista. *Materiales para la Historia del Deporte*, 2. <http://hdl.handle.net/10433/2531>
- Macías, Moreno, V. (1999). *Estereotipos y deporte femenino. La influencia del estereotipo en la práctica deportiva de niñas y adolescentes*. [Tesi doctoral, Universitat de Granada]. <https://hera.ugr.es/tesisugr/15755368.pdf>
- Manrique Arribas, J. C. (2003). La Educación Física femenina y el ideal de mujer en la etapa franquista. *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*, 3(10), 83-100. <http://cdeporte.rediris.es/revista/revista10/artmujer.htm>
- McCombs, M. i Shaw, D. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187. <https://doi.org/10.1086/267990>
- McQuail, D. (2000). *Introducción a la teoría de comunicación de masas*. Ediciones Paidós.
- Muñoz Muñoz, A. M. i Salido Fernández, J. (2022). Representación fotográfica de las atletas en la prensa deportiva digital española durante los Juegos Olímpicos de Río. *Cuadernos.Info*, 51, 49-71. <https://doi.org/10.7764/cdi.51.27685>
- Mulvey, L. (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen*, 16(3), 6-18. <https://doi.org/doi:10.1093/screen/16.3.6>
- Núñez Puente, S. (2011). El "destape" en la prensa deportiva española: nuevas formas de representación sexual de las mujeres en los medios de masas. *Encrucijadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales*, 1(2), 1-24.
- Pereda Peláez, C. M. (2017). *Historia del deporte de las mujeres españolas durante el período de 1939-1975: circunstancias de la participación en los juegos olímpicos de verano*. [Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Madrid]. <https://repositorio.uam.es/handle/10486/682776>
- Pujadas Martí, X. (2013). De espectadoras a protagonistas. Las mujeres y el deporte en la IIª República Española (1931-1936): *En el III Ciclo de conferencias: xénero*,

- actividade física e deporte. Universidade da Coruña*, 47-57.
<http://hdl.handle.net/2183/11570>
- Pujadas Martí, X. i Santacana Torres, C. (1994). *Història il·lustrada de l'esport a Catalunya* (Vol. 1). Diputació de Barcelona.
- Pujadas Martí, X. i Santacana Torres, C. (1995). *Història il·lustrada de l'esport a Catalunya* (Vol. 2). Diputació de Barcelona.
- Pujadas Martí, X., Garay Ibañez de Elejalde, B., Gimeno Marco, F., Llopis Goig, R., Ramírez Macías, G. i Parrilla Fernández, J. M. (2012). Mujeres y deporte durante el franquismo (1939-1975). Estudio piloto sobre la memoria oral de las deportistas. *Materiales para la Historia del Deporte*, 10, 37-53.
https://polired.upm.es/index.php/materiales_historia_deporte/article/view/4148
- Ribalta Alcalde, D. i Pujadas Martí, X. (2017). Cultura, estética y práctica deportiva de las mujeres catalanas durante el primer franquismo (1939-1961). *Revista Española de Educación Física y Deportes*, 418, 288-294
<https://www.reefd.es/index.php/reefd/article/view/585/539>
- Ribalta Alcalde, D. (2015). *Dones, esport i dictadura: la memòria oral d'esportistes catalanes durant la primera etapa del Franquisme*. [Tesi doctoral, Universitat Ramon Llull].
https://www.tesisenred.net/bitstream/handle/10803/352226/Tesi_Dolors_Ribalta.pdf
- Ribalta Alcalde, D. (2022). Dones i esport: figures invisibles durant el Franquisme. *Temps i espais de memòria. Revista digital del Memorial Democràtic*, 7, 71-75. <https://raco.cat/index.php/TEM/article/view/405780>
- Rojas Torrijos, J. L. (2010). La construcción de las noticias deportivas desde una mirada androcéntrica. De la invisibilidad a los estereotipos de la mujer deportista. *Revista de comunicación Vivat Academia*, 113, 1-15.
<https://doi.org/10.15178/va.2010.113.122-136>

- Sainz de Baranda Andújar, C. (2013). *Mujeres y deporte en los medios de comunicación: de la representación simbólica a la construcción del imaginario social*. [Tesi doctoral, Universitat Rei Juan Carlos]. <https://e-archivo.uc3m.es/entities/publication/13f39a42-f224-4dce-8b68-2f7ab05a2e88>
- Salido Fernández, J. (2021). *Representación de las mujeres en la prensa deportiva española: discursos de género en los diarios digitales durante los Juegos Olímpicos de Río 2016*. [Tesi doctoral, Universitat de Granada]. <https://digibug.ugr.es/handle/10481/74604?locale-attribute=en>
- Santacana Torres, C. (2006). *Esport català en imatges: Dels inicis a la Guerra Civil*. Generalitat de Catalunya.
- Sauleda Martínez, L. A., Gavilán Martín, D., i Martínez Benítez, J. (2021). La brecha de género en el deporte: El caso de una marginación histórica y socialmente consentida. *Interdisciplinaria*, 38(2), 73-86. https://www.redalyc.org/journal/180/18066677005/html/#redalyc_18066677005_ref11
- Sentamans Gómez, T. (2010). *Amazonas mecánicas: engranjes visuales, políticos y culturales*. Ministerio de Cultura. https://www.academia.edu/29194441/Sentamans_Tatiana_2010_Amazonas_mec%C3%A1nicas_engranjes_visuales_pol%C3%ADticos_y_culturales_Madrid_Secretar%C3%ADa_General_T%C3%A9cnica_Ministerio_de_Cultura_pp_331
- Torrebadella Flix, X. (2013). Fútbol en femenino. Notas para la construcción de una historia social del deporte femenino en España, 1900-1936. *Investigaciones feministas*, 7(1), 313-334. https://doi.org/10.5209/rev_INFE.2016.v7.n1.52710
- Zagalaz Sánchez, M. L. (2001). L'educació física femenina durant el Franquisme. La secció femenina *Apunts. Educación Física y Deportes*, 65, 6-16. <https://revista-apunts.com/ca/educacio-fisica-femenina-durant-el-Franquisme-la-seccio-femenina/>